

De regionale economie 2019

De regionale economie 2019

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2019–2020	2019 tot en met 2020
2019/2020	Het gemiddelde over de jaren 2019 tot en met 2020
2019/'20	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2019 en eindigend in 2020
2017/'18–2019/'20	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2017/'18 tot en met 2019/'20

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann
Copyright foto's: Hollandse Hoogte

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2020.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 De regionale rekeningen 5
- 1.2 Over De regionale economie 2019 6
- 1.3 Overige regionale statistieken 6

2. Regionale economische ontwikkeling 7

- 2.1 Economie Flevoland groeide het hardst 7
- 2.2 Stadsgewest Utrecht en Almere sterkste groeiers 9

3. Arbeidsmarkt 12

- 3.1 Werkgelegenheid 12
- 3.2 Werkloosheid 15
- 3.3 Arbeidsdeelname 17

4. Gevolgen coronapandemie voor economie en arbeidsmarkt 18

- 4.1 Corona raakt tijdens eerste golf vooral Limburg en Noord-Brabant 18
- 4.2 Regionale economische krimp 20
- 4.3 Arbeidsmarkt 24
- 4.5 Conclusie 29
- 4.6 Literatuur 30

5. Gebruik van financiële steunmaatregelen tijdens de coronacrisis 31

- 5.1 Regelingen voor bedrijven 31
- 5.2 Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers 34
- 5.3 Grote regelingen 36
- 5.4 Regelingen voor specifieke sectoren 38
- 5.5 Regelingen naar grootteklasse 40
- 5.6 Bedrijfstakken 41
- 5.7 Conclusie 42
- 5.8 Literatuur 43

6. Logiesaccommodaties in tijden van corona 44

- 6.1 Inleiding **44**
- 6.2 Het landelijke beeld **44**
- 6.3 Grootste daling in Noord-Holland **45**
- 6.4 Regionale verschillen verklaard **47**
- 6.5 Literatuur **48**

Bijlage **49**

Begrippenlijst **57**

Technische toelichting **62**

Medewerkers **65**

1. Inleiding

Zelden is een economisch jaar zo snel vergeten als 2019. Dat het bbp voor het zesde jaar achtereen groeide, leek eind maart 2020 al weer ver achter ons. We zaten midden in de eerste gedeeltelijke lockdown, en hadden de handen vol aan de bestrijding van het virus én de financiële consequenties van die bestrijding. Het tweede kwartaal kende de sterkste krimp ooit gemeten. Ook bij het verschijnen van deze publicatie is zowel de strijd tegen het virus als de bezwering van de economische crisis nog volop gaande.

Ter wille van de actualiteit is deze versie van *De regionale economie* anders dan anders. De beschrijving van de regionale economie en de regionale arbeidsmarkt in 2019 blijven dit jaar beperkt tot twee hoofdstukken. Daarna wordt in bijzondere hoofdstukken aandacht besteed aan de coronacrisis. Allereerst wordt stilgestaan bij de regionale verschillen in de crisis ten aanzien van de economie en de arbeidsmarkt. Vervolgens komen de regionale verschillen aan de orde in het gebruik van de speciale steunmaatregelen waarop bedrijven een beroep kunnen doen. Ten slotte wordt kort ingegaan op het gebruik van logiesaccommodaties zoals hotels, campings en vakantiehuizen gedurende dit jaar.

De oorsprong van deze publicatiereeks ligt in de regionale rekeningen, een onderdeel van de nationale rekeningen, het stelsel waarmee onder meer het bruto binnenlands product wordt berekend. Normaal gesproken publiceren de regionale rekeningen alleen jaarcijfers. Met het oog op de crisis en op de behoefte aan regionale informatie hierover is besloten dit jaar ook regionale cijfers op kwartaalbasis te maken, op basis van een nieuwe methode. Deze cijfers liggen ook aan de basis van het artikel over de regionale economische verschillen.

1.1 De regionale rekeningen

De regionale rekeningen leveren regionale cijfers over de economische groei, het bruto binnenlands product (bbp), het bbp per hoofd van de bevolking, de werkgelegenheid, de verdeling van de toegevoegde waarde over de bedrijfstakken en de bijdrage van iedere bedrijfstak aan het bbp. De regionale rekeningen zijn gebaseerd op de nationale rekeningen die de boekhouding vormen van de Nederlandse economie.

Daarnaast bieden de regionale rekeningen gegevens over de investeringen per regio en de regionale inkomensverdeling van de sector huishoudens. De regionale gegevens zijn uitsluitend beschikbaar op jaarbasis; ze sluiten aan op de jaarcijfers van de nationale rekeningen. De gegevens voor 2019 zijn voorlopig; dit wordt in grafieken en tabellen aangegeven met een sterretje achter het jaartal. Alle gegevens van de regionale rekeningen zijn opgenomen in de CBS-database [StatLine](#) (thema Macro-economie/nationale rekeningen/overige rekeningen). Deze is ook toegankelijk via de website www.cbs.nl.

1.2 Over De regionale economie 2019

Hoofdstukken 2 en 3 zijn gebaseerd op de regionale rekeningen. Hoofdstuk 2 bespreekt de regionale economische groei in 2019 voor de provincies, de vier grote steden en de COROP-plusgebieden. Daarnaast wordt ingegaan op de productiestructuur van de provincies.

Hoofdstuk 3 beschrijft de arbeidsmarkt in de verschillende provincies aan de hand van de werkgelegenheid en werkzame personen – zowel werknemers als zelfstandigen. Regionale werkloosheid komt ook aan bod, evenals de spanning op de arbeidsmarkt.

In hoofdstuk 4 wordt stilgestaan bij de regionale verschillen in de coronacrisis ten aanzien van economie en arbeidsmarkt. In welke regio's krompen de economie en de werkzame beroepsbevolking het sterkst? Hierbij worden cijfers gepresenteerd tot en met het derde kwartaal. Om te kijken of er een verband bestaat met de medische aspecten van de coronacrisis worden ook regionale sterftecijfers gepresenteerd.

Hoofdstuk 5 gaat in op regionale verschillen in de speciale regelingen waarop bedrijven een beroep konden of kunnen doen. In welke regio's wordt hier het meest gebruik van gemaakt? Bestaat er een verband met de economische structuur van de regio's.

In hoofdstuk 6 ten slotte wordt kort ingegaan op het gebruik van logiesaccommodaties in 2020. Een tijd lang waren veel logiesaccommodaties gesloten, in sommige veiligheidsregio's zelfs alle. In de zomer waren sommige logiesaccommodaties echter populair, want Nederlanders meden massaal het buitenland en hadden toch behoefte aan een vakantiebestemming. De buitenlanders bleven echter weg en hotels hadden het zwaar. Wat was van dit alles het resultaat op regionaal niveau?

1.3 Overige regionale statistieken

Naast de regionale rekeningen publiceert het CBS nog veel meer statistieken – over uiteenlopende thema's – op regionaal niveau: geregionaliseerde gegevens uit de Conjunctuurenquête Nederland, het [Grensdataportaal](#) (een samenwerking tussen het CBS, regionale Duitse statistische bureaus en de Nationale Bank van België) en de [Landelijk Monitor Leegstand](#).

Met de toegenomen behoefte om datagedreven en *evidence-based* te werken, werken veel gemeenten samen met het CBS in [Urban Data Centres](#) (UDC's). Binnen een UDC bundelen een gemeente en het CBS hun krachten om lokale beleidsvragen te beantwoorden.

Ten slotte onderzoekt het CBS in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit ook hoe [brede welvaart en duurzaamheid](#) regionaal gemeten kunnen worden.

2. Regionale economische ontwikkeling

In dit hoofdstuk wordt de regionale economische groei van 2019 beschreven en de economische ontwikkelingen in de periode 2018–2019. Welke regio groeide het hardst en welke regio's bleven achter ten opzichte van de rest?

2.1 Economie Flevoland groeide het hardst

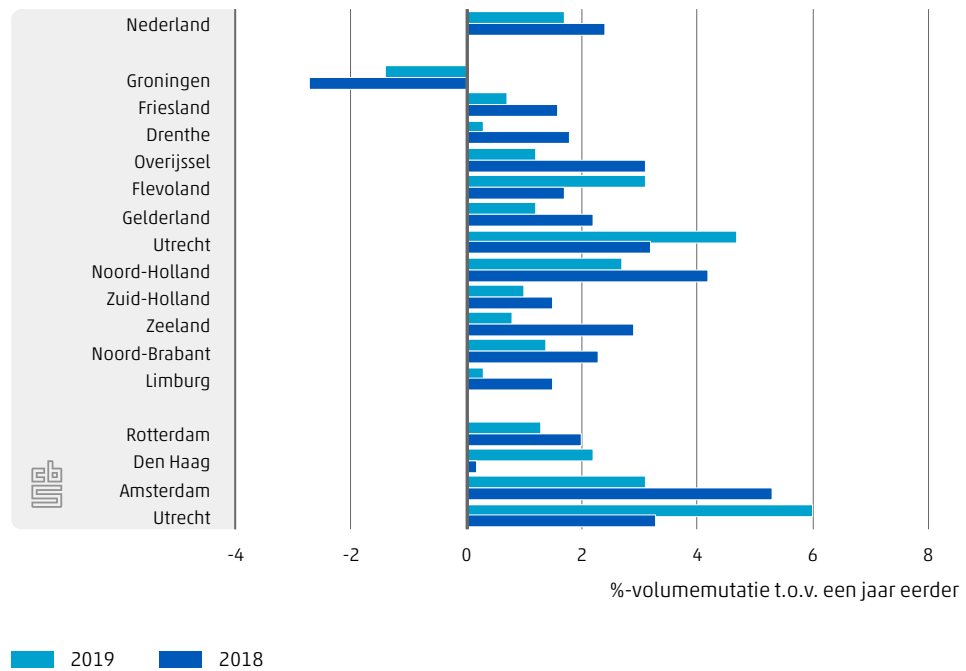
De Nederlandse economie groeide in 2019 met 1,7 procent. De handel, de bedrijfstak met de hoogste toegevoegde waarde, droeg hier met een bovengemiddelde groei sterk aan bij. Ook de bouw, de overheid, de zakelijke dienstverlening en de informatie en communicatie hadden een goed jaar en droegen veel bij aan de groei. De delfstoffenwinning, de bedrijfstak die al jaren krimpt door de lagere gaswinning, drukte de groei van Nederland iets. Exclusief delfstoffenwinning, was de economische groei 1,8 procent in 2019.

De groei was in de provincie Utrecht het hoogst met 4,7 procent. Deze groei werd echter vooral veroorzaakt door een gemeentelijke herindeling waarbij het grondgebied van de gemeenten Leerdam en Zederik van Zuid-Holland naar Utrecht overging. Het voorgaande jaar was de economische groei in Utrecht nog 3,2 procent. Hierna was Flevoland de sterkst groeiende provincie met een groei van 3,1 procent. Ook de economie van Noord-Holland groeide sterk met een percentage van 2,7. Groningen was de enige provincie waar de economie kromp (met 1,4 procent). Dit komt door de delfstoffenwinning; deze daalt al jaren doordat er minder gaswinning plaatsvindt. Ook in Drenthe en Friesland was de groei minder door de delfstoffenwinning, al is het effect hier minder groot dan in Groningen.

In Utrecht werd de sterke groei veroorzaakt door de handel, een grote bedrijfstak in die provincie. Ook de specialistische zakelijke dienstverlening en de bouw hadden in 2019 een sterke groei. In Flevoland werd de groei ook gedreven door de handel en de bouw.

Daarnaast doen ook de leasebedrijven het goed in Flevoland. In Noord-Holland werd de groei veroorzaakt door dezelfde bedrijfstakken zoals de zakelijke dienstverlening en de handel. Buiten deze twee bedrijfstakken deed ook de industrie het goed in de provincie Noord-Holland.

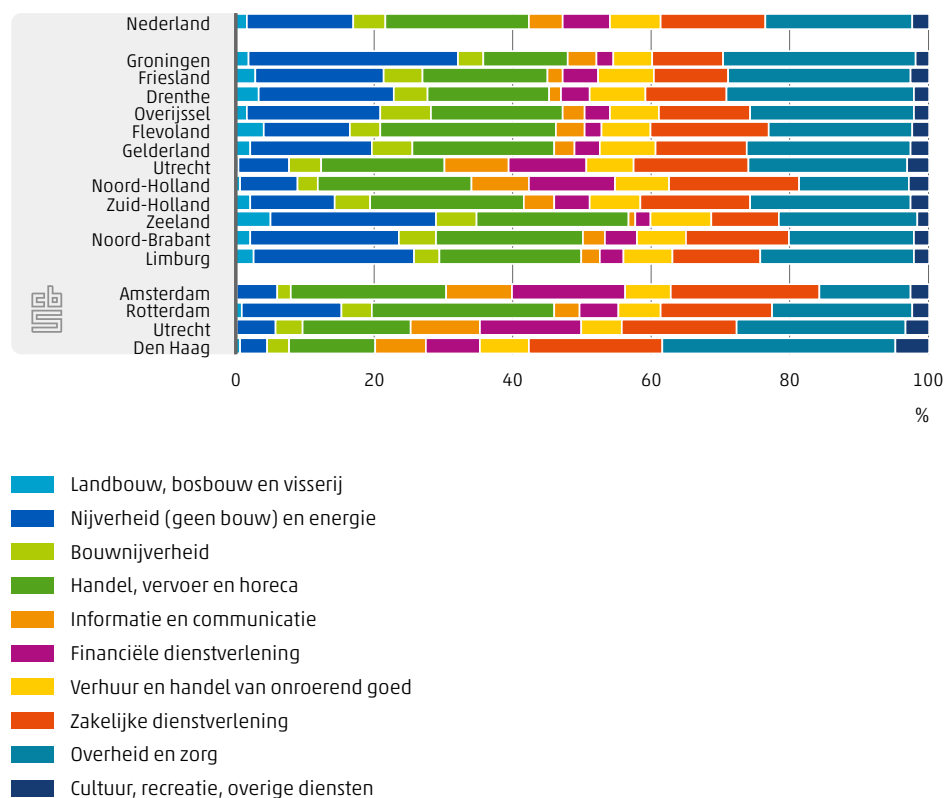
2.1.1 Economische groei

Verschillen in productiestructuur tussen regio's

Bedrijfstakken kunnen in meer of mindere mate vertegenwoordigd zijn in een bepaalde regio en daar dan in meer of mindere mate bijdragen aan het bruto regionaal product. Zo zijn de financiële dienstverlening en de bedrijfstak informatie en communicatie in Amsterdam veel groter dan gemiddeld in Nederland. In Den Haag speelt de publieke sector een grote rol en in Rotterdam de bedrijfstak handel, vervoer en horeca. Daarnaast is het aandeel van de nijverheid in het zuiden van Nederland (vooral industrie) en in Groningen (vooral delfstoffenwinning) groot. De opbouw van Flevoland, Utrecht, Gelderland en Zuid-Holland lijkt meer op het Nederlands gemiddelde met daarin een belangrijk aandeel van de publieke sector en de bedrijfstak handel, vervoer en horeca.

Aandeel van de bedrijfstakken in toegevoegde waarde

Van de vier grote steden was Utrecht de sterkste groeier, gevolgd door Amsterdam en Den Haag. Rotterdam groeide met 1,1 procent het minst. De economie van Utrecht groeide met 6,0 procent door de goed presterende zakelijke dienstverlening, de bouw en de handel, maar ook door de eerder genoemde gemeentelijke herindeling. De groei in Amsterdam was met 3,1 procent ook bovengemiddeld. Deze groei werd gestuwd door de zakelijke dienstverlening, de handel, de bouw en de industrie. In Den Haag groeide de economie met 2,2 procent, dit werd veroorzaakt door het grote aandeel van de overheid in de economie van Den Haag, naast de bedrijfstakken die het ook nationaal goed doen. Door tegenvallende resultaten bij de vervoerssector kwam de economische groei van Rotterdam lager uit dan het totaal van Nederland. Ook waren de mindere resultaten van de zakelijke dienstverlening in deze regio dan de rest van Nederland hier merkbaar.

2.2 Stadsgewest Utrecht en Almere sterkste groeiers

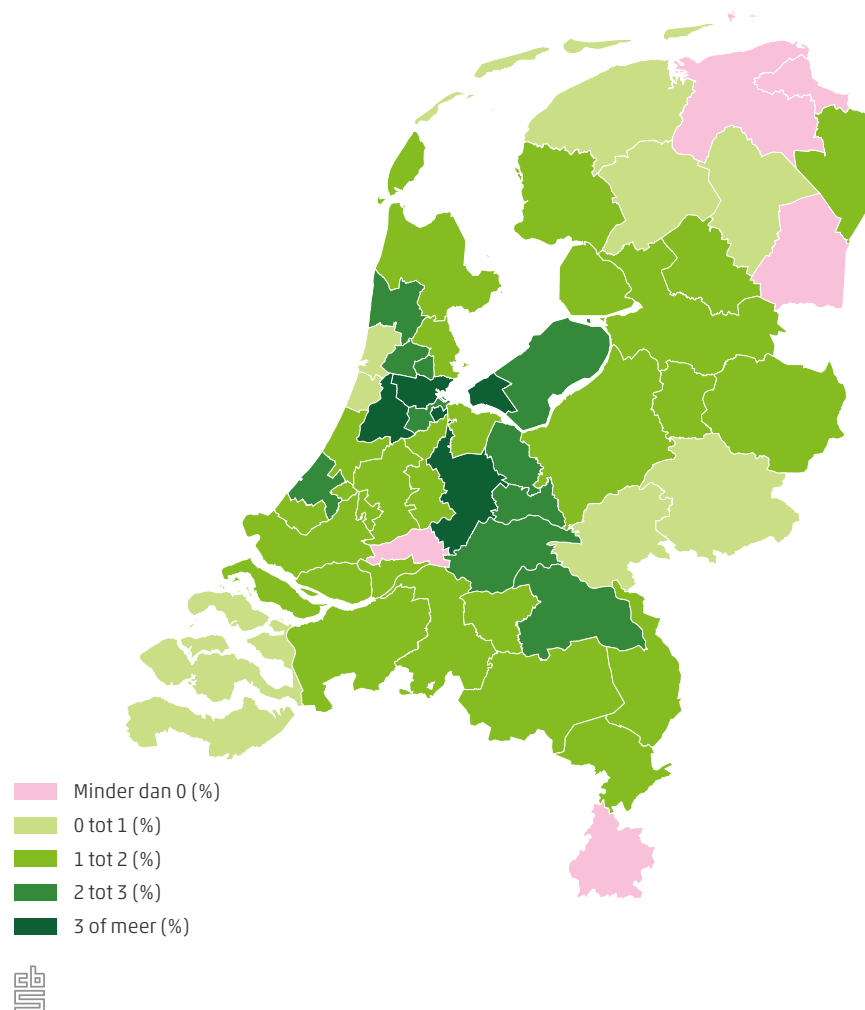
Een indeling die gebieden verdeelt die kleiner zijn dan de gemeentes, is de COROP-plusindeling.¹⁾ Stadsgewest Utrecht had de grootste economische groei met 6,0 procent, dit was het voorgaande jaar nog maar 3,3 procent. Deze grote stijging werd ook veroorzaakt

¹⁾ De COROP-indeling is een regionaal niveau tussen gemeenten en provincies in. Omstreeks 1970 ontwierp de COördinatiecommissie Regionaal OnderzoeksProgramma de indeling op overwegend statistisch-inhoudelijke gronden. Aan deze commissie ontleent de COROP-indeling haar de naam.

door de eerder genoemde gemeentelijke herindeling. De regio's die hierna het meest groeiden waren de COROP-plusgebieden Almere en Haarlemmermeer met een groei van respectievelijk 4,2 procent en 3,6 procent. In 2018 was Amsterdam nog de sterkste groeier met 5,9 procent.

In 2019 kromp de economie in de regio's Overig Zuidoost Zuid-Holland, Delfzijl, Overig Groningen, Zuid-Limburg en Zuidoost-Drenthe. De regio's Delfzijl en Overig Groningen krompen in 2018 ook door de afname van de delfstoffenwinning in die regio's. De krimp in Overig Zuidoost Zuid-Holland van 14,3 procent wordt ook veroorzaakt door de gemeentelijke herindeling. In Zuid-Limburg werd de krimp veroorzaakt door de krimp in de Industrie, een bedrijfstak die daar sterk is vertegenwoordigd.

2.2.1 Economische groei 2019

De indeling in 52 COROP-plusgebieden wordt onder meer bij de Regionaal Economische Jaarcijfers gehanteerd voor een nadere onderverdeling.

Hoe wordt het bruto regionaal product bepaald?

De nationale totalen voor indicatoren zoals productie, toegevoegde waarde en arbeidsvolume worden zo goed mogelijk regionaal toebedeeld. De regionale rekeningen worden waar mogelijk op basis van microdata samengesteld, waarbij de regionale cijfers zo worden aangepast dat ze aansluiten op de totalen uit de nationale rekeningen. Als microdata niet beschikbaar zijn, dan worden de nationale totalen verdeeld op basis van indicatoren. Hierbij wordt veelal gebruik gemaakt van arbeidsgegevens. Vanuit de brongegevens wordt per bedrijfsgroep een raming gemaakt van de variabelen per regio. De ontwikkeling van de variabelen worden per bedrijfsgroep en per regio beoordeeld op plausibiliteit en op de aansluiting met de nationale cijfers. Hierbij wordt ook informatie uit externe bronnen gebruikt.

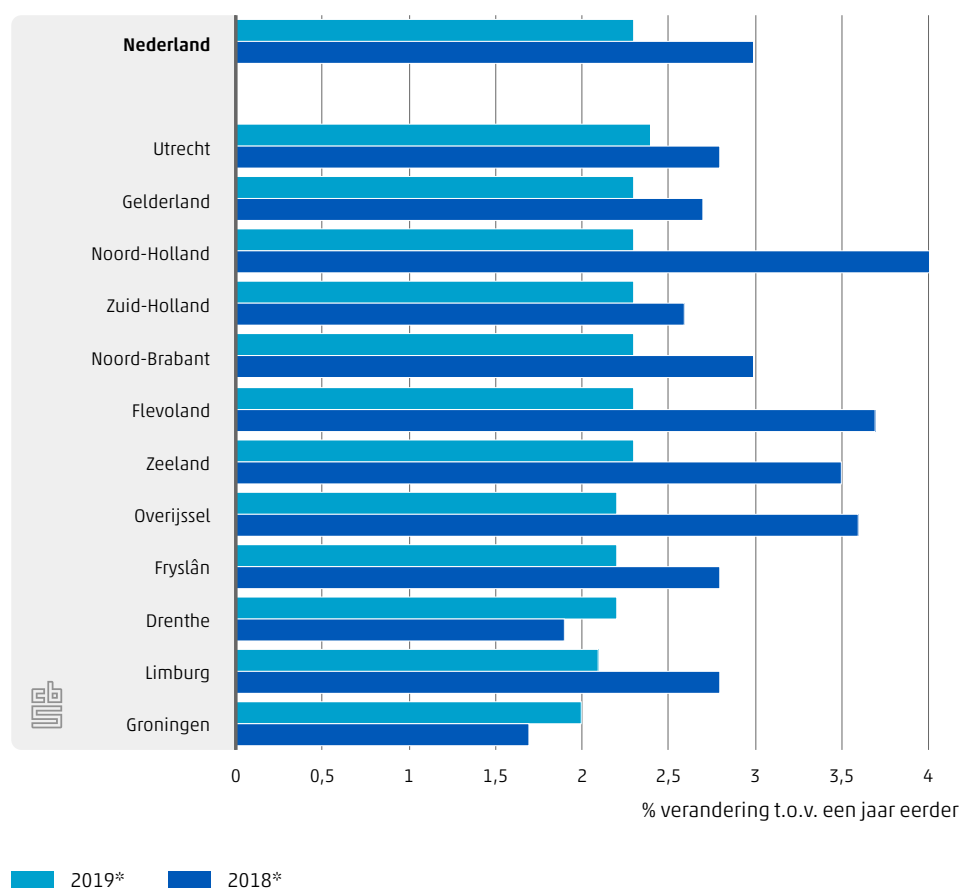
3. Arbeidsmarkt

In dit hoofdstuk wordt de arbeidsmarkt van de provincies en de grote steden besproken. Er wordt ingegaan op de werkgelegenheidsontwikkeling, de ontwikkeling van de werkloosheid en de spanning op de arbeidsmarkt. Ook komt de arbeidsparticipatie per gemeente aan bod.

3.1 Werkgelegenheid

Naast het bruto binnenlandsproduct groeide in 2019 ook de werkgelegenheid, met 2,3 procent. Dit is een toename van 173 duizend arbeidsjaren. In 2018 groeide de werkgelegenheid nog met ruim 222 duizend arbeidsjaren.

3.1.1 Arbeidsjaren

* voorlopige cijfers

De werkgelegenheid groeide in alle provincies met 2 procent of meer ten opzichte van 2018. Utrecht had met 2,4 procent de grootste relatieve toename. Zeeland kent samen met Flevoland absoluut gezien de kleinste toename in arbeidsjaren: in beide provincies kwamen er slechts 3,3 duizend arbeidsjaren bij. Daarbij is het wel zo dat Zeeland sinds jaren het laagste werkloosheidspercentage kent van alle provincies. Uit nu beschikbare lange

tijdreeksen vanaf 1995 blijkt dat er de afgelopen 25 jaar grote verschillen zijn tussen provincies in de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Zo groeide de werkgelegenheid in de periode 1995–2019 in Nederland totaal met ruim 30 procent. Er zijn echter grote provinciale verschillen die terug te leiden zijn naar de verschillen in de economische structuur van de provincies. Zo is de provincie Groningen veelal agrarisch en steeg de werkgelegenheid in die periode met slechts 12 procent. In de kleinste provincie Flevoland, met de aanwezigheid van veel leasebedrijven, nam de werkgelegenheid met bijna 68 procent toe. De provincie Utrecht kende mede door de aanwezigheid van veel financiële instellingen een groei van ruim 40 procent.

3.1.2 Werkzame personen

	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018*	2019*	groei 2019 t.o.v. 2018		groei 2019 t.o.v. 1995	
	x 1 000									absoluut	%	absoluut	%
Nederland	7 271,0	8 202,0	8 340,0	8 777,0	8 807,6	8 943,2	9 156,9	9 395,9	9 575,6	179,7	1,9	2 304,6	31,7
Groningen	260,3	270,9	269	278,6	277,1	284,4	291,8	296,5	301,6	5,1	1,7	41,3	15,9
Fryslân	251,9	279,6	284,6	305,6	297,5	303,1	307,5	314,4	320,3	5,9	1,9	68,4	27,2
Drenthe	196,5	211,2	220,1	229,8	226,1	223,9	229	233,8	238	4,2	1,8	41,5	21,1
Overijssel	491	532,7	536,9	592,6	584,5	596,2	614	634,7	646,7	12	1,9	155,7	31,7
Flevoland	109,7	136,9	153,2	174,1	169,9	170,8	175,9	182,7	186,2	3,5	1,9	76,5	69,7
Gelderland	825,9	918,7	952,1	1 027,8	1 017,2	1 033	1 055,4	1 080,9	1 102,2	21,3	2,0	276,3	33,5
Utrecht	577,4	674,6	690,9	727,1	730,5	739,9	767,7	790,1	805,9	15,8	2,0	228,5	39,6
Noord-Holland	1 301	1 507,6	1 506,4	1 523,4	1 608,5	1 632,1	1 662,5	1 714,9	1 747,8	32,9	1,9	446,8	34,3
Zuid-Holland	1 552,3	1 747,2	1 779,2	1 829,7	1 803,9	1 841,4	1 880,5	1 924,2	1 961,3	37,1	1,9	409,0	26,3
Zeeland	155,2	162,4	169,4	180,7	179,2	180,9	182,7	187,8	191,4	3,6	1,9	36,2	23,3
Noord-Brabant	1 056,3	1 219,1	1 245	1 344,7	1 355,3	1 376,3	1 412,6	1 446,6	1 474,3	27,7	1,9	418,0	39,6
Limburg	490,4	538,2	530	559,7	554,7	559,7	574,3	586,5	597	10,5	1,8	106,6	21,7

Bron: CBS

3.1.3 Zelfstandigen

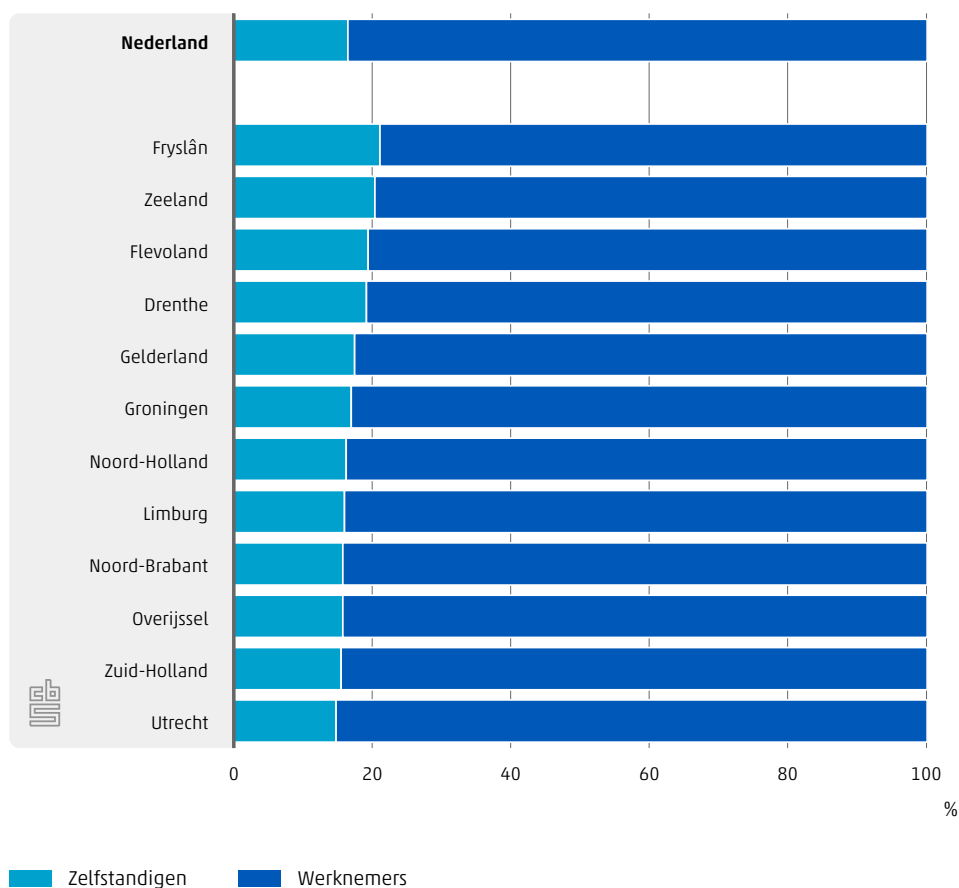
	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018*	2019*	groei 2019 t.o.v. 2018		groei 2019 t.o.v. 1995	
	x 1 000									absoluut	%	absoluut	%
Nederland	1 318	1 261	1 281	1 379	1 492,2	1 517,9	1 541,7	1 566,6	1 581,4	14,8	0,9	263,4	20,0
Groningen	57,9	48,2	45,8	46,7	49,4	50	50,1	50,9	51,3	0,4	0,8	-6,6	-11,4
Fryslân	64,6	62,8	59,9	61,2	65,1	65,7	66,1	67,1	67,5	0,4	0,6	2,9	4,5
Drenthe	42,6	38,3	39,8	42,8	43,8	44,3	45	45,6	46	0,4	0,9	3,4	8,0
Overijssel	98,5	89,1	85,8	93,5	98,3	98,9	100,3	101,7	102,5	0,8	0,8	4	4,1
Flevoland	25,5	26,6	29	31,2	34,2	34,9	35,7	36,3	36,5	0,2	0,6	11	43,1
Gelderland	153,8	144,3	153,1	169	181,5	185	187,9	190,8	192,5	1,7	0,9	38,7	25,2
Utrecht	80,4	81,3	91,3	99,5	111,4	114,4	116,2	118,2	119,5	1,3	1,1	39,1	48,6
Noord-Holland	231,2	229,3	228	237	267,1	273,4	278,4	283,4	286,6	3,2	1,1	55,4	24,0
Zuid-Holland	247,5	239,3	242,3	261	286,5	293,2	300,6	305,6	308,8	3,2	1,0	61,3	24,8
Zeeland	34,3	32,3	32,8	36	37,9	38,3	38,8	39,3	39,5	0,2	0,5	5,2	15,2
Noord-Brabant	188,5	183,8	191,5	210,7	223,8	226,6	228,9	232,5	234,7	2,2	0,9	46,2	24,5
Limburg	93,1	85,8	81,6	90,4	93,3	93,3	93,8	95,2	96	0,8	0,8	2,9	3,1

Bron: CBS

Behalve in arbeidsjaren kan de werkgelegenheid ook worden weergegeven in het aantal werkzame personen. In totaal waren in 2019 ruim 9,5 miljoen personen werkzaam in Nederland. Dat zijn er bijna 180 duizend meer dan een jaar eerder. De sterkste stijging in absolute aantallen was in Zuid-Holland. Relatief gezien groeide het aantal werkzame personen het sterkst in Gelderland en Utrecht, in Groningen was de groei het laagst. Bijna 84 procent van de werkzame personen in Nederland werkte in 2019 in loondienst, de rest zijn zelfstandigen. De groei van het aantal zelfstandigen was in 2019 met 0,9 procent een stuk kleiner dan die van het totaal aantal werkzame personen (1,9 procent). In Noord-Holland was de groei van het aantal zelfstandigen zowel absoluut als relatief het grootste en in Flevoland het kleinst.

Met de nu beschikbare tijdreeks vanaf 1995 is ook de groei ten opzichte van 2019 te zien. Het totaal aantal zelfstandigen steeg in bovenstaande periode met 20 procent. Utrecht kent de grootste stijging met 48,6 procent en Limburg de kleinste stijging met slechts 3,1 procent. De ontwikkeling van het aantal zelfstandigen kan ook gemeten worden ten opzichte van de ontwikkeling van het totaal aantal werkzame personen. In 2019 was voor heel Nederland 8,2 procent van de toename in werkzame personen een zelfstandige. In Noord-Holland was dit percentage met 9,7 procent het hoogst. Ook in Drenthe lag dit percentage met 9,5 procent boven het Nederlands gemiddeld. In Flevoland en Zeeland was de toename van het aantal werkzame personen het minst vaak een zelfstandige, namelijk respectievelijk 5,7 procent en 5,6 procent.

3.1.4 Werkzame personen, 2019*

* voorlopige cijfers

Het aandeel zelfstandigen ten opzichte van het totaal aantal werkzame personen lag in Nederland op 16,5 procent. Met iets boven de 20 procent zijn er in Friesland en Zeeland relatief veel zelfstandigen. In Utrecht en Zuid-Holland werken relatief veel mensen in loondienst.

3.2 Werkloosheid

Een werkloze is een persoon zonder betaald werk, die recent naar werk heeft gezocht en daarvoor direct beschikbaar is. In 2019 telde Nederland 314 duizend werklozen, 36 duizend minder dan in 2018. De werkloosheid bedroeg 3,4 procent van de beroepsbevolking.

De werkloosheid daalde in 2019 in alle Nederlandse provincies. In Groningen was de werkloosheid het hoogst: 4,4 procent van de beroepsbevolking was daar werkloos. De werkloosheid was ook relatief hoog in Friesland, Noord-Holland, Flevoland en Zuid-Holland. Zeeland is al vanaf 2009 de provincie met het laagste werkloosheidspercentage.

Ook het werkloosheidspercentage van de vier grote gemeenten nam af in 2019. De werkloosheid was met 3,5 procent het laagst in Utrecht. De werkloosheid daalde het sterkst in de gemeente Amsterdam, van 4,8 procent in 2018 naar 4,2 procent van de beroepsbevolking in 2019. De daling was ook relatief groot in Utrecht (-0,5 procentpunt). De werkloosheid was net als in voorgaande jaren het hoogst in Rotterdam (5,9 procent in 2019).

De regionale verschillen in werkloosheid in Nederland hangen in belangrijke mate samen met de demografische samenstelling en het onderwijsniveau van de bevolking. De hoge werkloosheid in Rotterdam hangt bijvoorbeeld samen met het relatief lage aandeel hoogopgeleiden in deze gemeente ([CBS, augustus 2015](#)).

De werkloosheid in Nederland en de afzonderlijke provincies was lager dan in de Europese Unie gemiddeld. De werkloosheid was wel hoger dan bijvoorbeeld in Tsjechië (2,0 procent) en buurland Duitsland (3,2 procent), de landen met de laagste werkloosheid binnen de EU. Nederland deelde met een werkloosheid van 3,4 procent plaats 4 op de ranglijst van laagste werkloosheid in de EU met Hongarije en Malta. In 2018 stond Nederland op de vijfde plaats. Griekenland kende binnen de EU de hoogste werkloosheid (17,3 procent).

3.2.1 Werkloze beroepsbevolking

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nederland	7,3	7,4	6,9	6,0	4,9	3,8	3,4
Groningen	8,1	8,5	8,5	7,4	6,2	5,1	4,4
Fryslân	7,9	8,0	7,3	6,3	5,2	4,2	3,4
Drenthe	7,2	7,3	7,0	6,1	4,9	3,9	2,9
Overijssel	7,2	7,1	6,7	6,3	4,9	3,8	3,2
Flevoland	8,9	9,3	7,7	7,2	5,6	4,2	3,6
Gelderland	6,7	7,0	6,4	5,7	4,5	3,6	3,0
Utrecht	6,5	6,5	6,4	5,2	4,2	3,5	3,0
Noord-Holland	7,3	7,2	6,5	5,7	4,8	3,9	3,4
Zuid-Holland	8,0	8,3	7,8	6,9	5,5	4,2	3,9
Zeeland	5,7	5,5	5,5	4,4	3,6	3,0	2,8
Noord-Brabant	6,7	7,1	6,5	5,5	4,4	3,4	3,2
Limburg	7,1	7,3	6,6	5,5	4,7	3,6	3,2
Amsterdam	8,9	8,5	7,7	6,7	5,7	4,8	4,2
Den Haag	9,9	10,9	10,1	8,8	7,2	5,2	5,1
Rotterdam	12,3	12,6	12,0	11,2	8,1	6,2	5,9
Utrecht	7,2	7,6	7,3	6,0	4,6	4,0	3,5
Europese Unie (28 landen)	10,8	10,2	9,4	8,6	7,6	6,8	6,3

Bron: CBS, Eurostat

Sinds 2013 nam de spanning op de arbeidsmarkt toe. Die spanning komt tot uiting in de verhouding tussen het aantal werklozen en het aantal vacatures. Hoe minder werklozen er zijn tegenover elke vacature, hoe hoger de spanning is. In 2013 waren er nog zevenmaal zoveel werklozen als vacatures. De arbeidsmarkt was toen ruim. Doordat de werkloosheid afnam en het aantal vacatures sterk groeide, waren er in 2019 gemiddeld 1,1 werklozen per openstaande vacature.

In de periode 2013–2019 is de spanning in alle twaalf provincies toegenomen. In 2019 was de spanning op de arbeidsmarkt het hoogst in de provincie Utrecht met gemiddeld 0,8 werkloze per openstaande vacature en het laagst in Groningen met gemiddeld 1,8 werklozen per openstaande vacature.

3.2.2 Spanning op de arbeidsmarkt

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Nederland	6,8	6,1	4,7	3,5	2,2	1,4	1,1
Groningen	9,8	7,1	7,1	5,3	3,3	2,2	1,8
Fryslân	10,6	7,6	7,1	5,2	3,1	2,0	1,5
Drenthe	8,4	5,8	6,0	4,5	2,9	1,7	1,2
Overijssel	7,6	6,1	5,0	3,9	2,3	1,4	1,1
Flevoland	10,1	7,1	6,4	5,3	3,0	1,9	1,5
Gelderland	6,9	6,4	4,8	3,6	2,2	1,4	1,1
Utrecht	4,7	4,3	3,4	2,4	1,6	1,1	0,8
Noord-Holland	5,8	5,4	3,7	2,7	1,8	1,3	1,0
Zuid-Holland	7,3	7,2	5,4	4,0	2,5	1,6	1,3
Zeeland	6,4	3,7	4,5	3,1	1,7	1,1	1,0
Noord-Brabant	6,4	6,1	4,6	3,2	2,0	1,2	1,0
Limburg	7,1	6,3	4,9	3,3	2,2	1,4	1,1

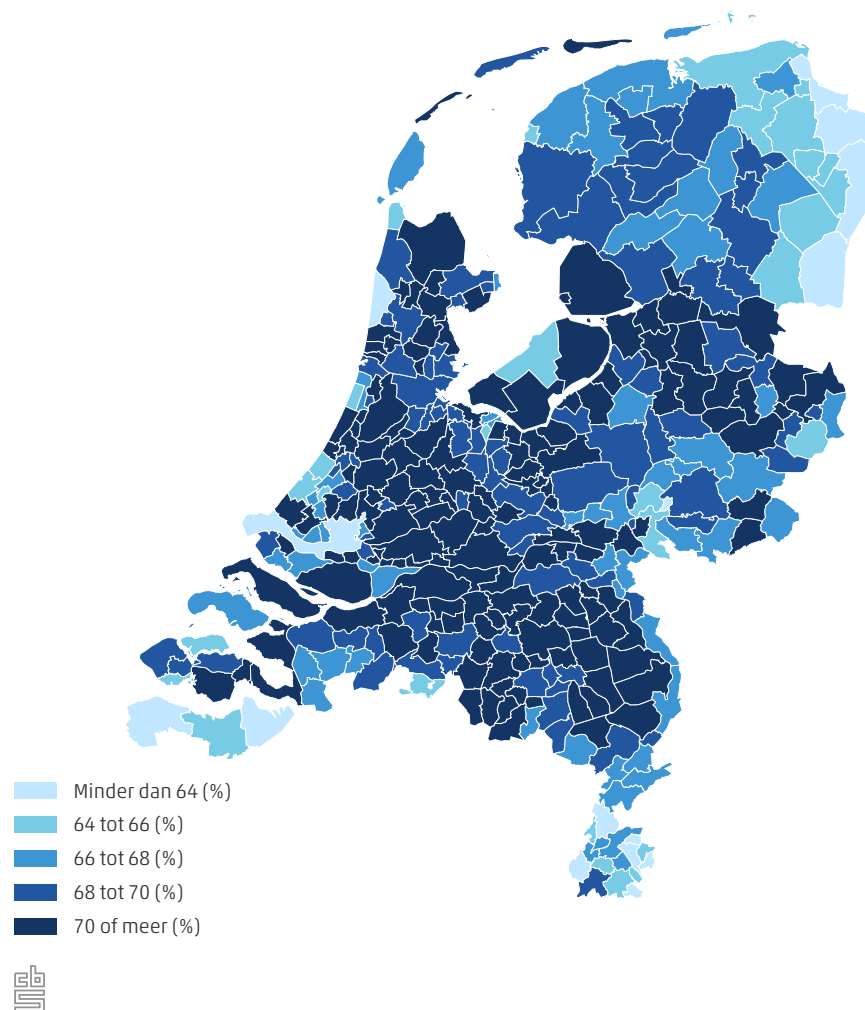
Bron: CBS

3.3 Arbeidsdeelname

In 2019 hadden bijna 7 op de 10 Nederlanders van 15 tot 75 jaar betaald werk. Alle Nederlandse gemeenten kennen een hogere arbeidsparticipatie dan in 2014, toen de crisis op haar hoogtepunt was en de arbeidsdeelname laag.

Net als in 2018 was de zogenoemde nettoarbeidsparticipatie¹⁾ in 2019 het laagst in het uiterste zuiden en noordoosten van Nederland. Dit zijn gebieden met relatief veel ouderen die gemiddeld minder vaak betaald werk hebben. Zes gemeenten hebben een arbeidsdeelname lager dan 62,0 procent: Vaals, Heerlen, Kerkrade, Westerwolde, Maastricht en Oldambt. De hoogste arbeidsparticipatie kennen de gemeenten Lansingerland, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp en Urk (respectievelijk 74,5, 74,5, 74,8 en 75,8 procent).

3.3.1 Nettoarbeidsparticipatie per gemeente, 2019

1) Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de bevolking (beroeps- en niet-beroepsbevolking). Deze definitie heeft betrekking op personen die in Nederland wonen (exclusief de institutionele bevolking). De gegevens worden meestal gepresenteerd voor de bevolking van 15 tot 75 jaar.

4. Gevolgen corona-pandemie voor economie en arbeidsmarkt

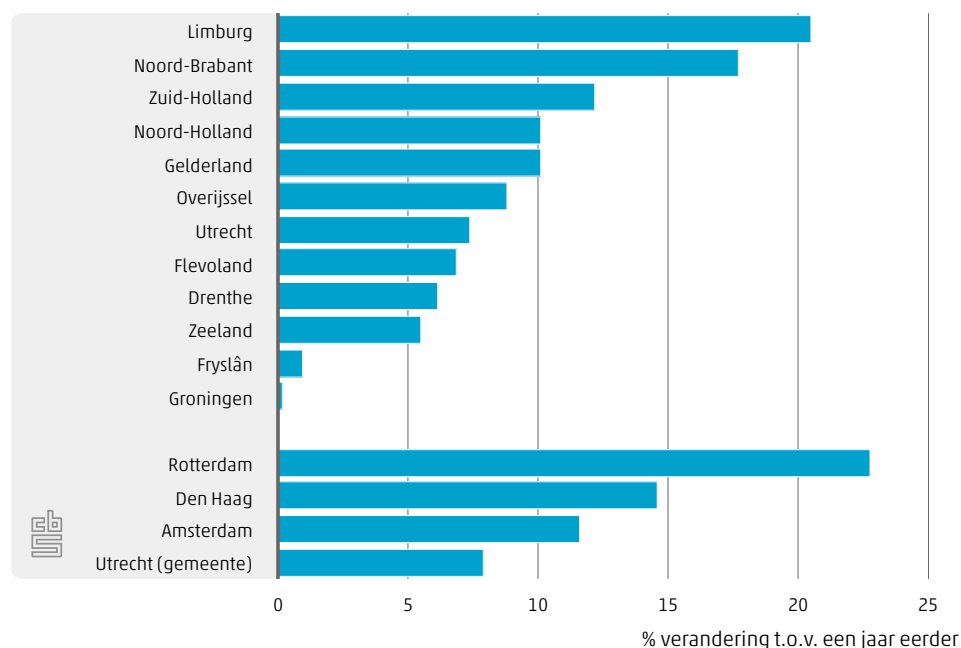
In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de regionale gevolgen van de coronacrisis voor de economie en de arbeidsmarkt. Om te kijken of er een relatie bestaat met de pandemie zelf, wordt eerst stilgestaan bij regionale verschillen in de sterftcijfers (paragraaf 4.1). In paragraaf 4.2 komen regionale verschillen in de bbp-ontwikkeling aan de orde. In 4.3 worden regionale verschillen in de reactie van de arbeidsmarkt benoemd, aan de hand van zowel de werkzame als de werkloze beroepsbevolking. In 4.4 komen de faillissementen aan bod. Zo veel mogelijk zijn de cijfers besproken per COROP-plusgebied en provincie. Uitzondering daarop zijn de regionale cijfers over de arbeidsmarkt waar enkel cijfers beschikbaar zijn op provincieniveau en voor de vier grootste gemeenten.

4.1 Corona raakt tijdens eerste golf vooral Limburg en Noord-Brabant

Vanaf februari kreeg ook Nederland te maken met de wereldwijde coronapandemie. Half maart ging Nederland in een gedeeltelijke lockdown om verdere verspreiding van het virus te beperken. Om te zien hoe zwaar een regio is getroffen door het virus zou gekeken moeten worden naar het aantal besmettingen. Deze cijfers zijn per regio niet voorhanden. Daarom zijn sterftcijfers gebruikt als benadering voor het aantal besmettingen om te zien hoe zwaar een regio direct getroffen is als gevolg van het coronavirus.

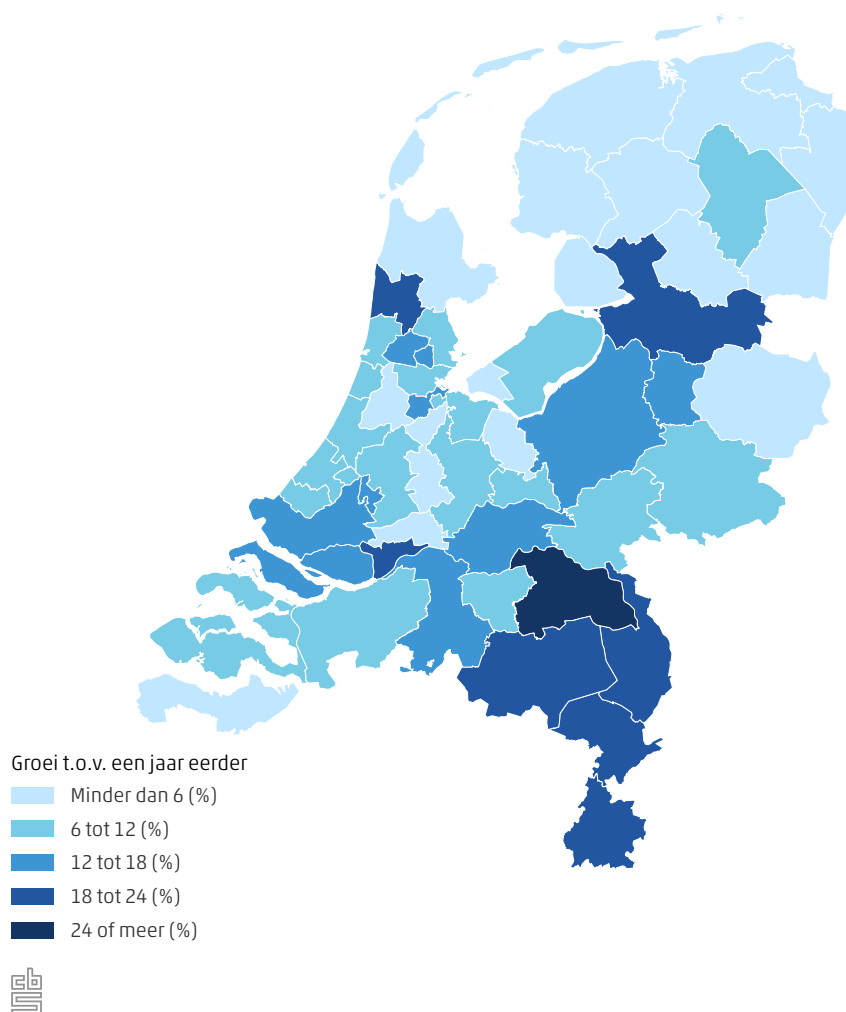
In de eerste golf van de corona-epidemie sloeg het virus vooral in Limburg en Noord-Brabant toe. In de periode van 2 maart tot en met 4 oktober 2020 stierven hier respectievelijk 20 en 18 procent meer mensen dan in dezelfde periode een jaar eerder. Dat het virus juist in deze provincies toesloeg, wordt toegeschreven aan het in februari gevierde carnaval (LUMC). Lokaal sloeg het virus ook in andere provincies toe, bijvoorbeeld in Overijssel. Vooral Kampen, Zwartewaterland en Ommen werden relatief hard geraakt. Daarnaast werd in Zuid-Holland de regio Drechtsteden meer getroffen dan omliggende regio's en in Noord-Holland Alkmaar en omgeving. Het noorden van Nederland werd aanzienlijk minder geraakt door de coronapandemie. In Groningen en Fryslân waren de sterftcijfers nauwelijks hoger dan in dezelfde periode in 2019.

4.1.1 Sterfte, week 10 tot en met week 40 2020

De gedeeltelijke lockdown die Nederland half maart inging duurde ruim twee maanden. De horeca ging dicht, net als musea, theaters en kapperszaken. Gedurende deze periode werden verschillende financiële steunmaatregelen in het leven geroepen om zoveel mogelijk banen en inkomens te beschermen en de gevolgen op te vangen voor (zelfstandig) ondernemers. Vanaf juni ging de horeca, culturele instellingen en film- theater- en concertzalen weer open, waarbij een maximum aantal bezoekers gold. Een aantal branches blijft nog gesloten, zoals discotheken en nachtclubs. Vanaf eind september werden aangescherpte maatregelen afgekondigd om de opkomende verspreiding van het virus terug te dringen. De gevolgen van deze tweede golf en de gedeeltelijke lockdown zullen zichtbaar zijn in de (nog niet beschikbare) economische en arbeidsmarktcijfers over het vierde kwartaal van 2020.

4.1.2 Groei sterfte week 11 tot en met week 40 2020

4.2 Regionale economische krimp

Grootste economische krimp ooit gemeten

De gevolgen van de lockdown en de maatregelen om het virus verder in te dammen hebben ook hun weerslag op de Nederlandse economie. In het derde kwartaal kromp de economie met 2,7 procent vergeleken met het derde kwartaal van 2019. De economische krimp was minder sterk dan in het tweede kwartaal toen de krimp nog 9,4 procent bedroeg. Dit was de grootste krimp ooit gemeten sinds het begin van de metingen in 1995. Tot dan toe was de grootste gemeten krimp in het tweede kwartaal van 2009 met 4,6 procent. In het eerste kwartaal van 2020 bedroeg de afname van de toegevoegde waarde in de Nederlandse economie 0,2 procent ten opzichte van een jaar eerder. Met deze krimp kwam een eind aan een periode van 26 kwartalen op rij met groei.

In het eerste kwartaal zat Nederland alleen in de laatste weken in een gedeeltelijke lockdown. Toen hadden onder meer het vliegverkeer, reisorganisaties en de goederenexport al wel last van de pandemie.

Het CBS publiceerde voor het eerst regionale kwartaalcijfers op basis van een nieuwe methode in augustus. Omdat deze ramingen omgeven zijn met een grotere onzekerheid, worden de cijfers weergegeven in klassen met een bandbreedte van 1 procent voor het derde kwartaal, 2 procent voor het tweede kwartaal en 1 procent voor het eerste kwartaal van 2020. De percentages betreffen de economische groei ten opzichte van een jaar eerder.

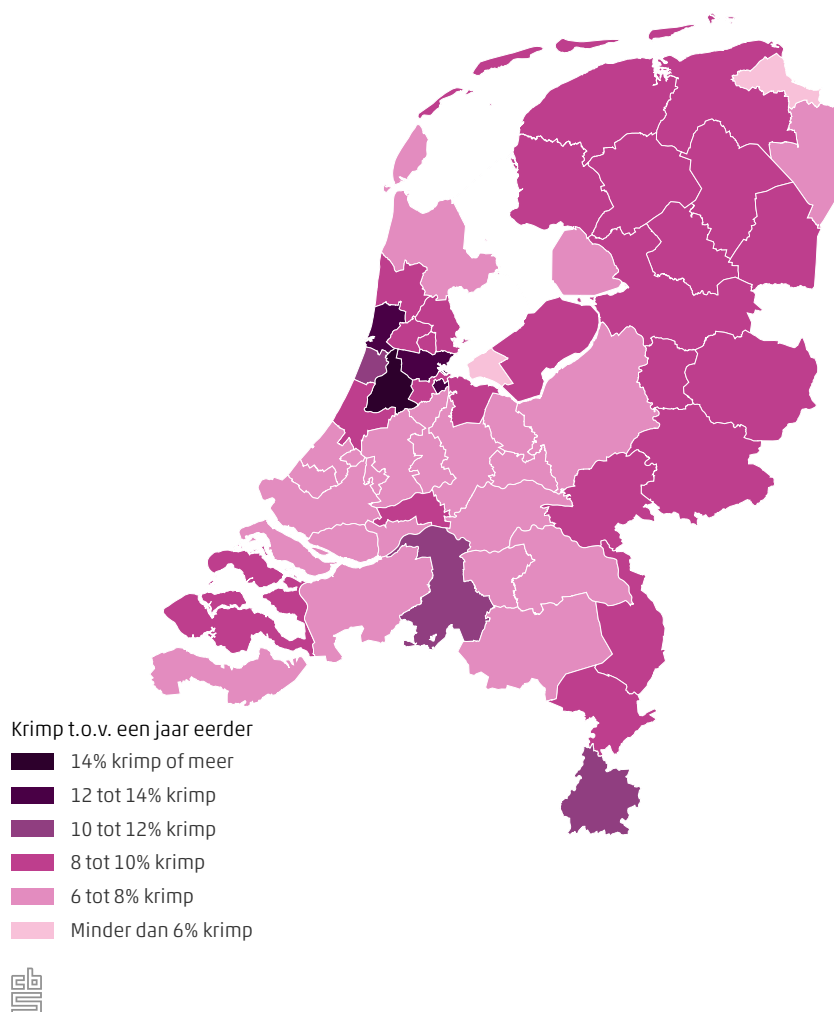
4.2.1 Verandering toegevoegde waarde ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder (%)

	1e kwartaal 2020	2e kwartaal 2020	3e kwartaal 2020
Nederland	-0,2	-9,4	-2,7
Noord-Holland	-1 tot 0	-14 tot -12	Lager dan -5
Groningen	Lager dan -2	-10 tot -8	-4 tot -3
Limburg	-1 tot 0	-12 tot -10	-2 tot -1
Fryslân	-1 tot 0	-10 tot -8	-2 tot -1
Drenthe	-1 tot 0	-10 tot -8	-2 tot -1
Overijssel	0 tot 1	-10 tot -8	-2 tot -1
Zeeland	-1 tot 0	-10 tot -8	-2 tot -1
Zuid-Holland	0 tot 1	-8 tot -6	-2 tot -1
Noord-Brabant	0 tot 1	-8 tot -6	-2 tot -1
Utrecht	0 tot 1	-8 tot -6	-2 tot -1
Gelderland	0 tot 1	-10 tot -8	-1 tot 0
Flevoland	1 of hoger	-8 tot -6	-1 tot 0

Krimp sterkst in Noord-Holland

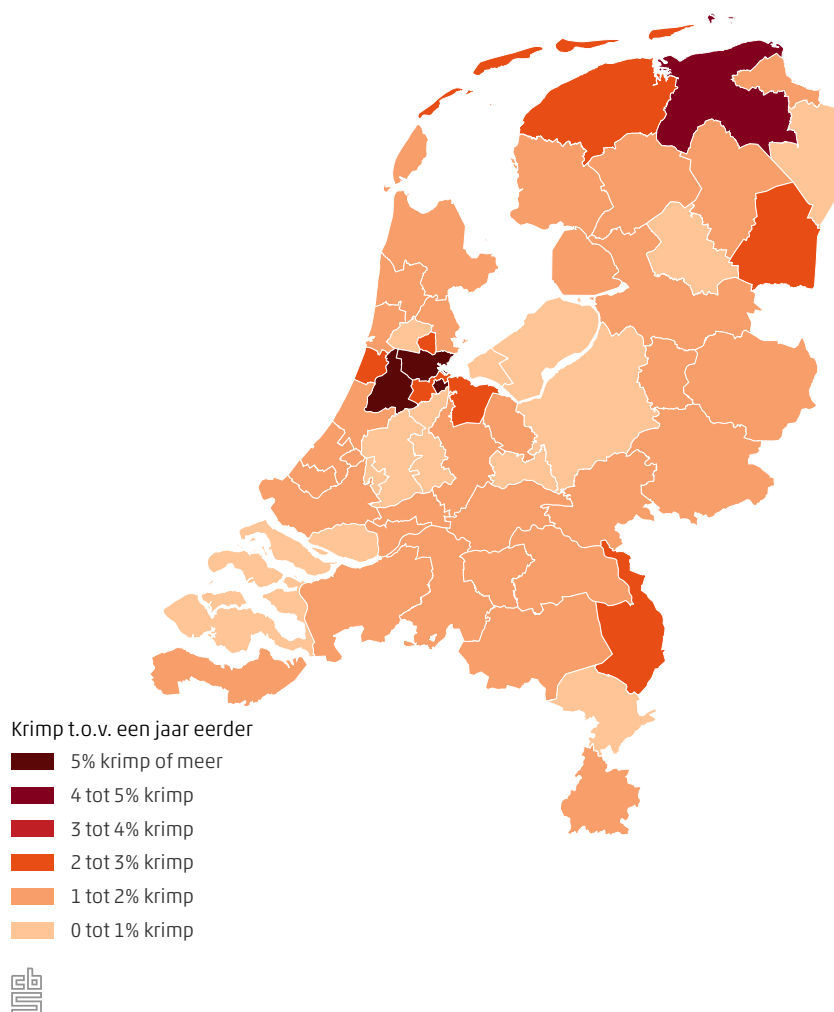
Het eerste kwartaal was er in de helft van de provincies al sprake van economische krimp. In de regio Haarlemmermeer was de krimp al meer dan 2 procent. Overig Groningen kende dat kwartaal een vergelijkbare krimp, maar deze hing samen met de verminderde gaswinning.

4.2.2 Economische groei, 2e kwartaal 2020

In het tweede kwartaal werden alle provincies hard geraakt door de coronacrisis. De economische krimp was overal minstens 6 procent ten opzichte van een jaar eerder. De economie in Noord-Holland werd het hardst getroffen; de krimp bedroeg daar 12 tot 14 procent. Binnen deze provincie kromp de economie in Haarlemmermeer met ruim een kwart het sterkst. Deze regio is voor een groot deel afhankelijk van de luchtvaart en hieraan gerelateerde diensten. Daarnaast werden ook Amsterdam en IJmond economisch flink getroffen (-14 tot -12 procent). In Limburg was de economische krimp het sterkst in Zuid-Limburg (-12 tot -10 procent). De horeca en de zorg hebben een belangrijk aandeel in de krimp in Amsterdam, IJmond en Zuid-Limburg. Per saldo zijn in de zorg minder diensten geleverd omdat vanwege corona veel afspraken en operaties zijn uitgesteld. Datzelfde gold ook voor Midden Noord-Brabant waar de krimp 10 tot 12 procent bedroeg.

4.2.3 Economische groei, 3e kwartaal 2020

De krimp was in het derde kwartaal aanzienlijk minder groot dan in het tweede kwartaal. Wel bleef de krimp groot in Noord-Holland waar de economie meer dan 5 procent kleiner was vergeleken met het derde kwartaal van 2019. Dit hangt samen met het feit dat de luchtvaart in Haarlemmermeer nog steeds relatief weinig passagiers vervoerde. Ook in de toeristische trekpleister Amsterdam hield de economische malaise aan. In de meeste andere provincies veerde de economie het derde kwartaal weer wat terug en was de krimp kleiner dan 2 procent. Groningen vormde daarop een uitzondering met 3 tot 4 procent krimp. Deze provincie heeft in 2020 te maken met een lagere gaswinning ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar waardoor het economisch beeld wat vertroebelt.

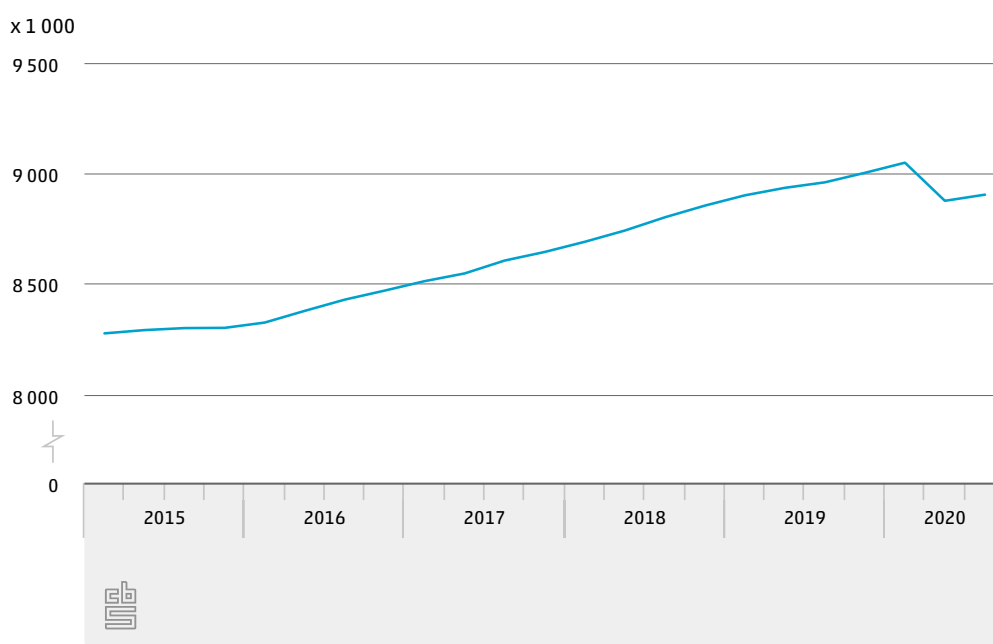
4.3 Arbeidsmarkt

Werkzame beroepsbevolking

De werkzame beroepsbevolking nam in het derde kwartaal van 2020 met 0,3 procent toe (seizoengecorrigeerd) ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Dat waren 28 duizend werkenden meer dan in het tweede kwartaal van 2020. In totaal hadden 8,9 miljoen mensen van 15 tot 75 jaar betaald werk in het derde kwartaal van 2020.

Al sinds het derde kwartaal van 2014 was er elk kwartaal een stijging in het aantal werkenden. Van het eerste naar het tweede kwartaal van 2020 nam het aantal werkenden voor het eerst af met 173 duizend.

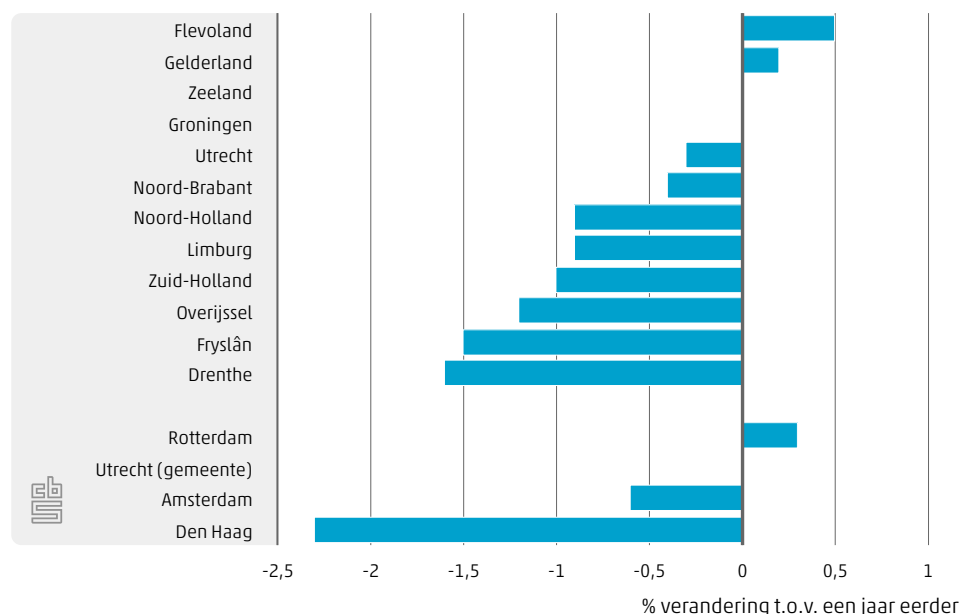
4.3.1 Werkzame beroepsbevolking (15 tot 75 jaar), seizoengecorrigeerd

Voor de vergelijking van provincies zijn geen seizoengecorrigeerde cijfers beschikbaar. Daarom is gekeken naar de jaar-op-jaarontwikkeling van de werkzame beroepsbevolking. In de meeste provincies nam de werkzame beroepsbevolking in het derde kwartaal dit jaar af vergeleken met dezelfde periode in 2019. Alleen in Flevoland, Gelderland, Zeeland en Groningen bleef het aantal werkenden (vrijwel) gelijk. In Drenthe en Fryslân nam de werkzame beroepsbevolking het sterkst af, met respectievelijk 1,6 en 1,5 procent vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder.

Van de vier grote steden was de afname van het aantal werkenden het grootst in 's-Gravenhage (-2,3 procent). In Rotterdam en Utrecht hadden (vrijwel) evenveel mensen betaald werk in het derde kwartaal van 2020 vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder.

4.3.2 Werkzame beroepsbevolking (15 tot 75 jaar), 3e kwartaal 2020

Werkloosheid toegenomen

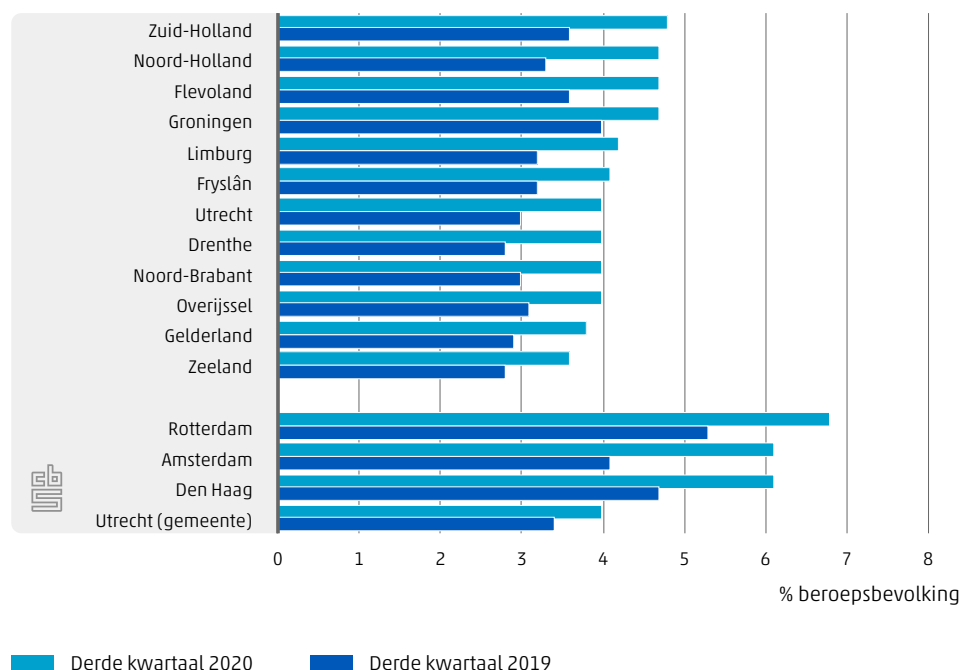
In het derde kwartaal van 2020 waren er 419 duizend werklozen (seizoengecorrigeerd) in Nederland. Dat waren er 70 duizend meer dan in het vorige kwartaal. De werkloosheid als percentage van de beroepsbevolking nam toe van 3,8 procent het tweede kwartaal van 2020 naar 4,5 procent het derde kwartaal van 2020.

Het aantal werklozen nam van het eerste naar het tweede en het tweede naar het derde kwartaal van 2020 sterk toe. Daarvoor nam de werkloosheid sinds 2014 nog vrijwel voortdurend af. Overigens zette in het derde kwartaal van 2020 weer een lichte daling van de werkloosheid in. Een werkloze is een persoon van 15 tot 75 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk heeft gezocht en daarvoor direct beschikbaar is. Regionaal zijn er geen seizoengecorrigeerde werkloosheidscijfers, daarom is gekozen om de cijfers te vergelijken met dezelfde periode een jaar eerder.

In alle provincies nam de werkloosheid toe ten opzichte van het derde kwartaal van 2019. Het sterkst was de toename in het werkloosheidspercentage in Noord-Holland met 1,4 procentpunt. Daarop volgen Zuid-Holland en Drenthe met beiden een stijging van 1,2 procentpunt.

De vier grootste gemeenten hadden het derde kwartaal van 2020 meer werklozen dan hetzelfde kwartaal in 2019. In Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam was de werkloosheid hoger dan gemiddeld in Nederland. Het laagst was de werkloosheid in Utrecht.

4.3.3 Werkloosheid

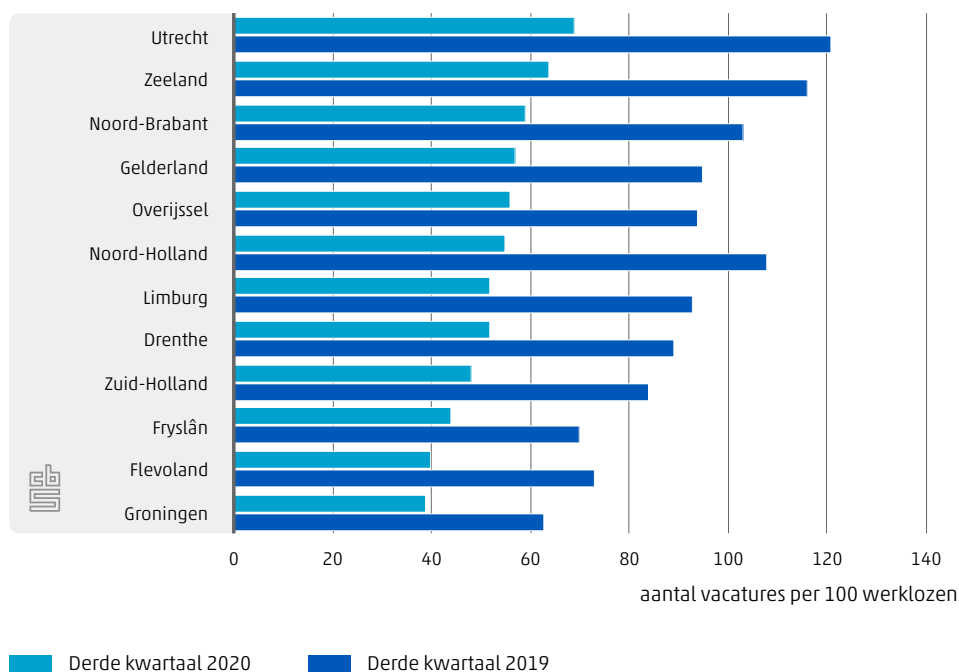

Spanning op de arbeidsmarkt

De spanning op de arbeidsmarkt is de verhouding tussen het aantal openstaande vacatures en het aantal werklozen. Hoe hoger het aantal vacatures per werkloze, hoe krappere de arbeidsmarkt is en dus hoe hoger de spanning. Na een jarenlange economische groei bereikte de spanning op de arbeidsmarkt een hoogtepunt in het tweede kwartaal van 2019. Vooral tussen het eerste en het tweede kwartaal van 2020 nam het aantal vacatures per 100 werklozen sterk af, namelijk van 81 naar 57 (seizoengecorrigeerd). In het derde kwartaal waren er 51 vacatures per 100 werklozen.

Voor de regionale spanning op de arbeidsmarkt is gekeken naar de jaar-op-jaar-ontwikkelingen omdat er geen seizoengecorrigeerde cijfers naar regio voorhanden zijn. In alle regio's nam de spanning op de arbeidsmarkt het derde kwartaal dit jaar af vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder. Noord-Holland, Zeeland en Utrecht spanden de kroon. In Noord-Holland nam het aantal vacatures per 100 werklozen af van 108 naar 55 het derde kwartaal van 2020. Het aantal vacatures in Noord-Holland nam het sterkst af, terwijl het aantal werklozen het sterkst toenam van alle provincies. Ook in Utrecht en Zeeland nam de spanning op de arbeidsmarkt bijna even sterk af als in Noord-Holland. Wel bleef de spanning in deze twee provincies het hoogst.

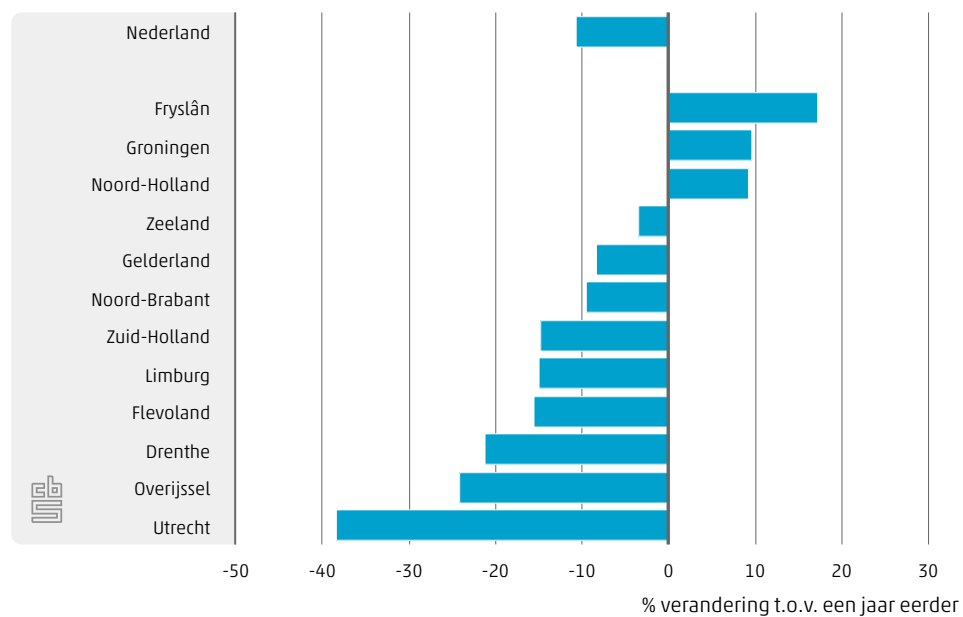
4.3.4 Spanning op de arbeidsmarkt

Faillissementen

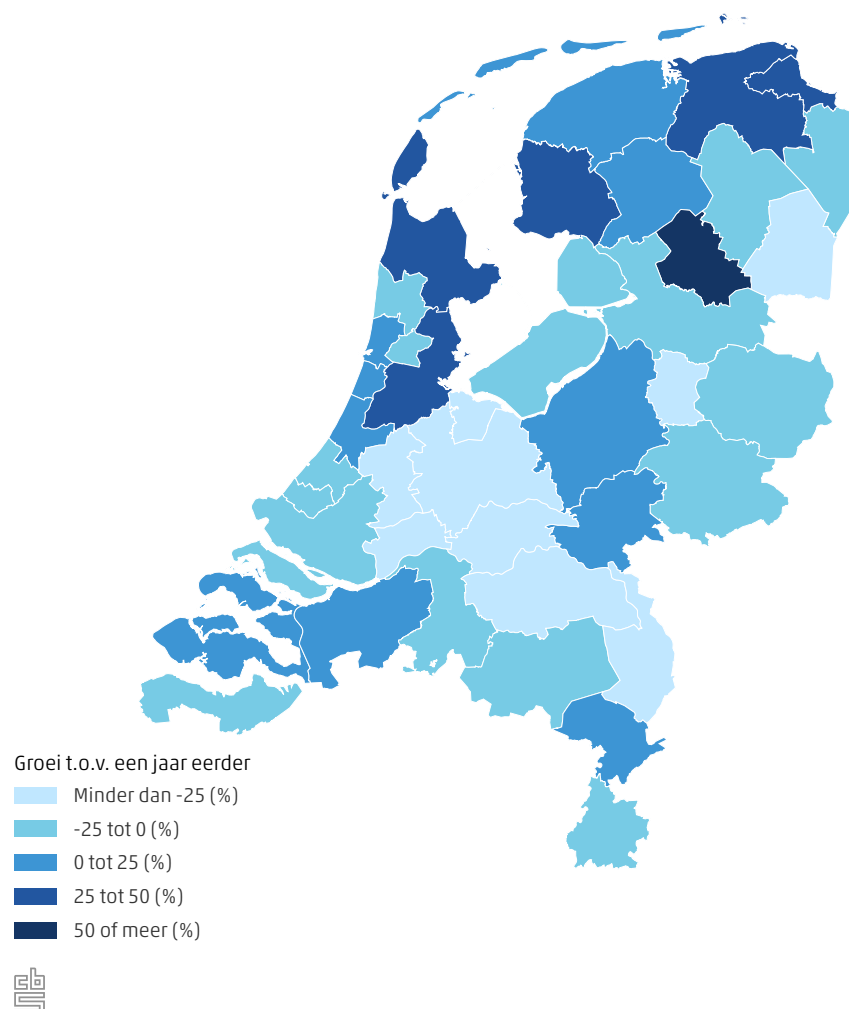
De klap die de economie heeft gekregen is nog niet terug te zien in het aantal faillissementen. In Nederland werden 1 957 bedrijven en instellingen (inclusief eenmanszaken) failliet verklaard in maart tot en met september 2020. Dat zijn 233 faillissementen minder dan in dezelfde periode een jaar eerder. In maart tot en met september 2019 nam het aantal faillissementen vergeleken met dezelfde maanden een jaar eerder nog toe. Een mogelijke verklaring van het uitblijven van de stijging van het aantal faillissementen vormen de financiële noodregelingen van de overheid: deze zijn erop gericht dat bedrijven die zwaar getroffen worden door de coronacrisis niet omvallen.

4.3.5 Aantal faillissementen van bedrijven en instellingen (incl. eenmanszaken), maart tot en met september 2020

In de meeste regio's nam het aantal faillissementen in maart tot en met september 2020 af vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder. Uitzonderingen hierop waren Fryslân, Groningen en Noord-Holland. Een jaar eerder hadden de meeste provincies juist een stijgend aantal faillissementen.

4.3.6 Faillissementen maart tot en met september 2020

4.5 Conclusie

Afgemeten aan sterftcijfers over de periode maart tot en met september zijn de regio's Limburg en Noord-Brabant het meest getroffen door het virus. De gedeeltelijke lockdown leidde echter vooral tot een economische krimp in Noord-Holland. In deze provincie steeg de werkloosheid het sterkst met 1,4 procentpunt naar 4,7 procent van de beroepsbevolking in het derde kwartaal van 2020. Ook nam het aantal vacatures per 100 werklozen nam daar het sterkst af van alle provincies. Verder steeg het aantal faillissementen er iets ten opzichte van de periode maart tot en met september 2019. Na Noord-Holland had Groningen de grootste economische krimp in het derde kwartaal van 2020. Dit had deels te maken met de vermindering van de gaswinning.

In de andere provincies is de relatie tussen de economische krimp en de ontwikkeling op de arbeidsmarkt minder sterk. Zo was de economische krimp het minst groot in Flevoland, terwijl daar de werkloosheid toch ruim één procentpunt hoger lag in het derde kwartaal vergeleken met dezelfde periode in 2019. Daarmee is het werkloosheidspercentage gelijk aan dat van Noord-Holland.

Opvallend is dat de faillissementen van bedrijven en instellingen (inclusief eenmanszaken) in de periode maart tot en met september 2020 in vrijwel alle provincies zijn afgenomen. Dit zou te maken kunnen hebben met de maatregelen die de overheid heeft getroffen om bedrijven financieel te ondersteunen gedurende de crisis.

4.6 Literatuur

[Regionale BBP](#)

[Regionale sterftcijfers](#)

[Grootste economische krimp in Haarlemmermeer en Amsterdam](#)

[Dashboard Arbeidsmarkt](#)

LUMC, [Why crowding matters in the time of COVID-19 pandemic? – a lesson from the carnival effect on the 2017/2018 influenza epidemic in the Netherlands](#)

5. Gebruik van financiële steunmaatregelen tijdens de coronacrisis

Om het aantal besmettingen met het coronavirus terug te drijven heeft de overheid halverwege maart 2020 een aantal ingrijpende maatregelen ingevoerd. Zo moesten publiek toegankelijke locaties zoals musea, theaters en pretparken de deuren sluiten, net als bijvoorbeeld horecazaken en sport-, fitness- en seksclubs. Ter ondersteuning van ondernemers die door deze maatregelen financieel getroffen zijn, heeft de overheid een aantal regelingen ingevoerd.

5.1 Regelingen voor bedrijven

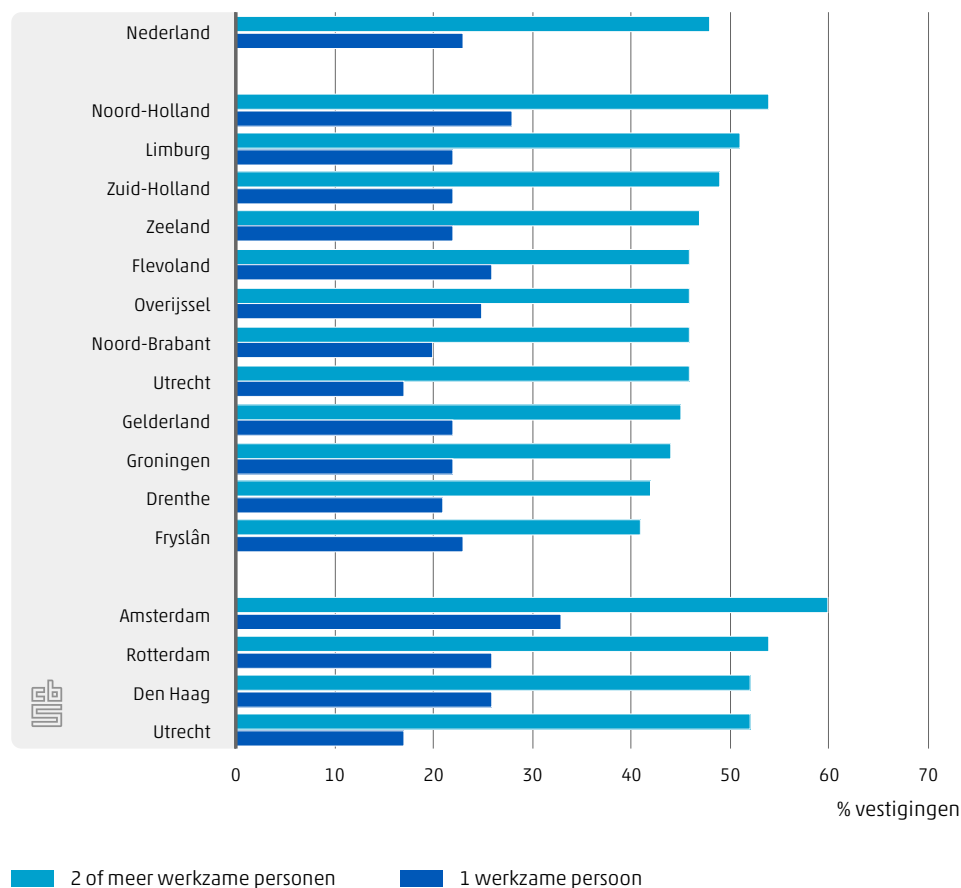
Op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) brengt het CBS bij herhaling de deelname aan de grootste en een aantal kleinere regelingen in kaart. Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van onderzoek naar het gebruik van elf regelingen door bedrijven tot en met 30 september 2020. Daarnaast is de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) meegenomen, die specifiek bedoeld is voor zelfstandig ondernemers. Op basis van het aantal lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020 is bepaald hoeveel bedrijfsvestigingen van deze regeling gebruik maken.

Deelname aan de onderzochte regelingen wordt op bedrijfsniveau bepaald. Op regionaal niveau worden vestigingen gebruikt, waarbij geldt dat als een bedrijf gebruik maakt van een regeling, dit gebruik wordt toegekend aan alle vestigingen van dat bedrijf. Bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon maken relatief minder gebruik van de onderzochte steunmaatregelen (23 procent) dan vestigingen met twee of meer werkzame personen (48 procent). Doen ze het wel, dan maken ze vaak gebruik van andere regelingen dan de grotere vestigingen. Daarom worden vestigingen met één en die met twee of meer werkzame personen in dit hoofdstuk steeds apart beschouwd. Hieronder wordt eerst op provincieniveau gekeken naar verschillen in het gebruik van regelingen, en daarna naar verschillen binnen provincies op COROP-plusniveau.

In Noord-Holland en Limburg maakte meer dan de helft van de bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen gebruik van een van de financiële regelingen. Daarna volgen Zuid-Holland (49 procent) en Zeeland (47 procent). In de noordelijke provincies Fryslân, Drenthe en Groningen werd in verhouding aan de minste bedrijfsvestigingen steun verleend. In Fryslân werd door vestigingen met twee of meer werkzame personen relatief het minst gebruik gemaakt van de steunmaatregelen (41 procent). In het tweede kwartaal van 2020 was de economische krimp het sterkst in Noord-Holland (-14 tot -12 procent) en Limburg (-12 tot -10 procent). Het gebruik van regelingen weerspiegelt in deze provincies dus de economische situatie. Voor de andere provincies is deze weerspiegeling minder duidelijk aanwezig.

Onder de bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon werd ook in Noord-Holland relatief het vaakst steun (inclusief Tozo) verleend, namelijk aan 28 procent. In de provincie Utrecht maakten de minste eenmanszaken gebruik van één of meerdere financiële regelingen (13 procent).

5.1.1 Bedrijfsvestigingen die gebruik maken van ten minste één steunmaatregel, 30 september 2020¹⁾

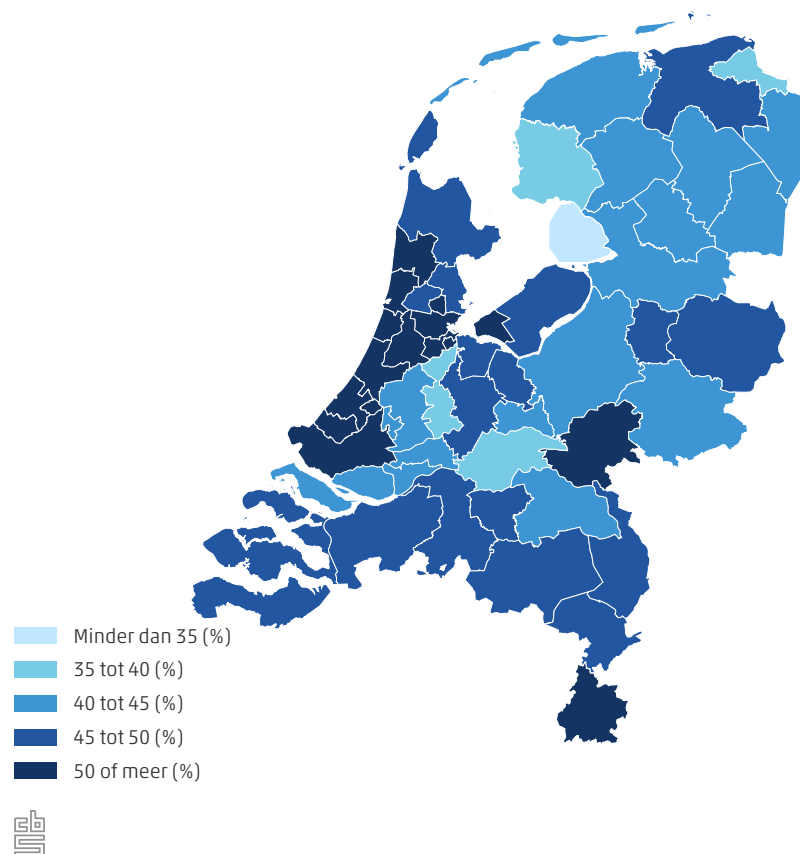

Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits
¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020

Binnen provincies verschilt het gebruik van regelingen soms sterk per regio. Zo werd in Zuid-Limburg relatief veel gebruik gemaakt van de steunmaatregelen door bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen: 54 procent. In Noord- en Midden-Limburg was dit aandeel kleiner (49 procent). In Amsterdam, het COROP-plusgebied dat alleen bestaat uit de gemeente Amsterdam, was het aandeel bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen dat minstens één regeling gebruikt 60 procent, het hoogst van alle COROP-plusgebieden. Dit aandeel lag in Amsterdam ook hoger dan in de gemeenten Rotterdam, Den Haag en Utrecht. In Noord-Holland werd in de Kop van Noord-Holland en in Edam-Volendam en omgeving met 45 procent het minst gebruik gemaakt van regelingen. Van alle COROP-plusgebieden in Nederland gebruikten in Noordoostpolder en Urk relatief de minste bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen minstens één regeling (34 procent).

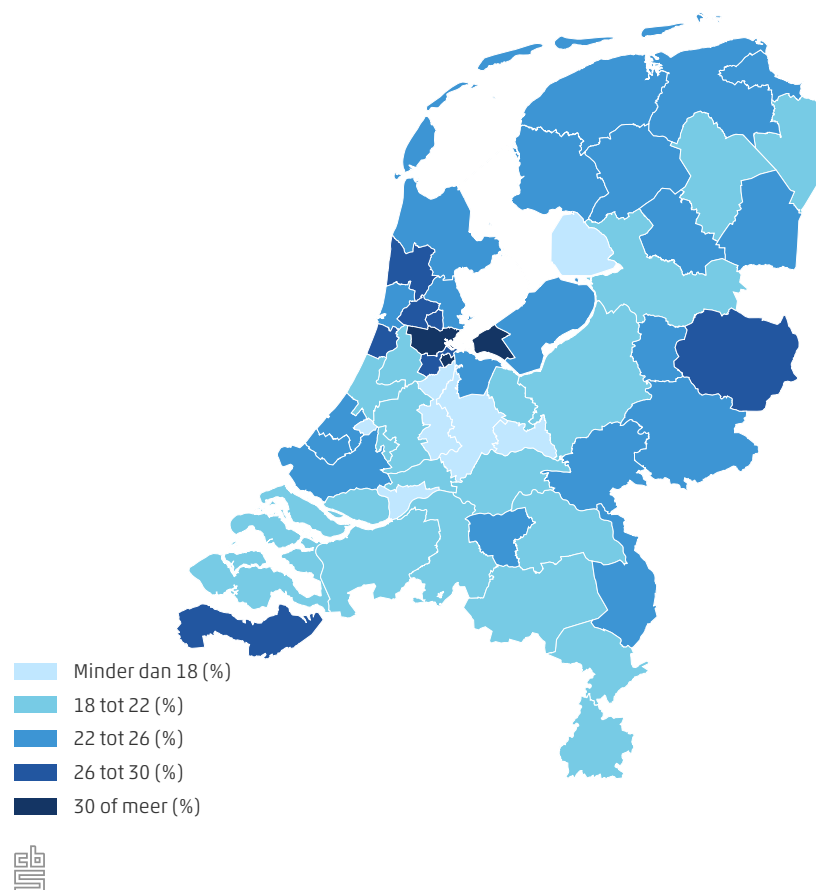
Ook onder bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon was in Amsterdam het aandeel dat steun ontvangt met 33 procent het hoogst van alle COROP-plusgebieden en de vier grootste gemeenten. Er zijn in Amsterdam overigens niet relatief meer bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon dan in Rotterdam, Den Haag of Utrecht: in alle vier de grote steden heeft ongeveer 80 procent van de bedrijfsvestigingen één werkzame persoon. Drie van de zes COROP-plusgebieden waar eenpersoonsvestigingen het minst vaak regelingen gebruikten liggen in de provincie Utrecht: Stadsgewest Utrecht (16 procent), Utrecht-West (17 procent) en Zuidoost-Utrecht (17 procent). In Drechtsteden ontvingen bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon het minst vaak steun (15 procent).

5.1.2 Bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen die gebruik maken van ten minste één steunmaatregel, 30 september 2020¹⁾

¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020
Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits

5.1.3 Bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon die gebruik maken van ten minste één steunmaatregel, 30 september 2020¹⁾

¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020
Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits

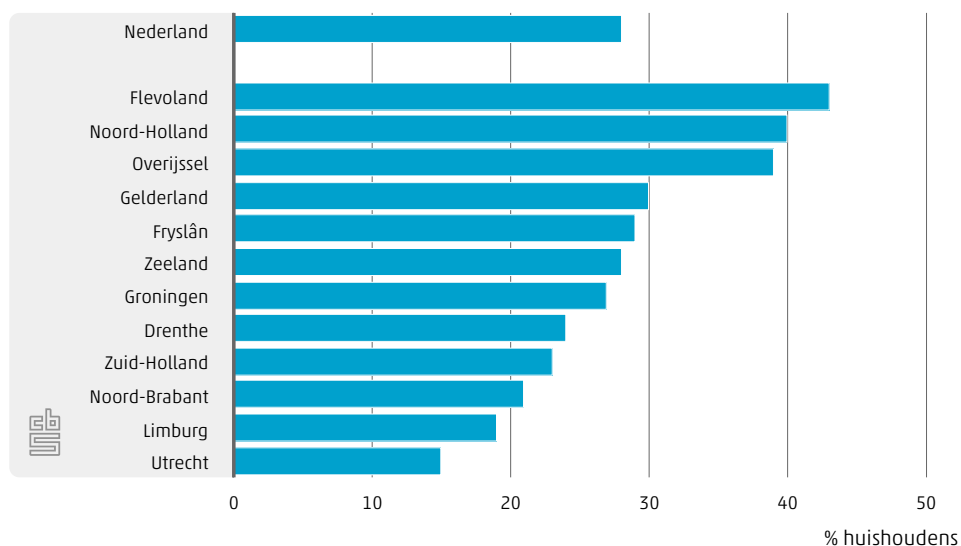
5.2 Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers

De Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) voorziet zelfstandig ondernemers met omzetverlies door de coronacrisis in een aanvullende uitkering voor levensonderhoud. Deze uitkering wordt uitgekeerd aan huishoudens, waarbij vóór 1 juni (Tozo 1) geen rekening werd gehouden met het inkomen van de partner. Vanaf 1 juni wordt wel een partnerinkomenstoets gedaan. Nader voorlopige cijfers van het aantal Tozo-uitkeringen zijn op het moment van schrijven alleen beschikbaar tot en met 31 maart 2020. Op dat moment bedroeg het totaal aantal huishoudens met een lopende Tozo-uitkering bijna 200 duizend. Hoewel de aantallen Tozo-uitkeringen vanwege administratieve vertragingen nog niet compleet zijn, kan op basis van deze cijfers wel een regionale uitsplitsing worden gemaakt.

Om het relatieve gebruik van de Tozo regionaal te kunnen vergelijken, wordt het aantal uitkeringen gedeeld door het aantal huishoudens waarvan het voornaamste inkomen in 2018 dat van een zelfstandige onderneming was (dit is overigens geen voorwaarde voor de Tozo). Landelijk gezien bedraagt het aantal Tozo-uitkeringen 28 procent van de

huishoudens waarvan het voornaamste inkomen in 2018 uit een zelfstandige onderneming kwam. Van alle provincies ontvingen in Flevoland relatief de meeste van dit type huishoudens een Tozo-uitkering (43 procent). Als je alle huishoudens meerekent was het aandeel dat Tozo ontvangt in Flevoland 3,9 procent. In Utrecht maakten de minste huishoudens gebruik van Tozo: 15 procent van de huishoudens met een hoofdkomen uit een zelfstandige onderneming. Dit is 1,5 procent van alle huishoudens in deze provincie.

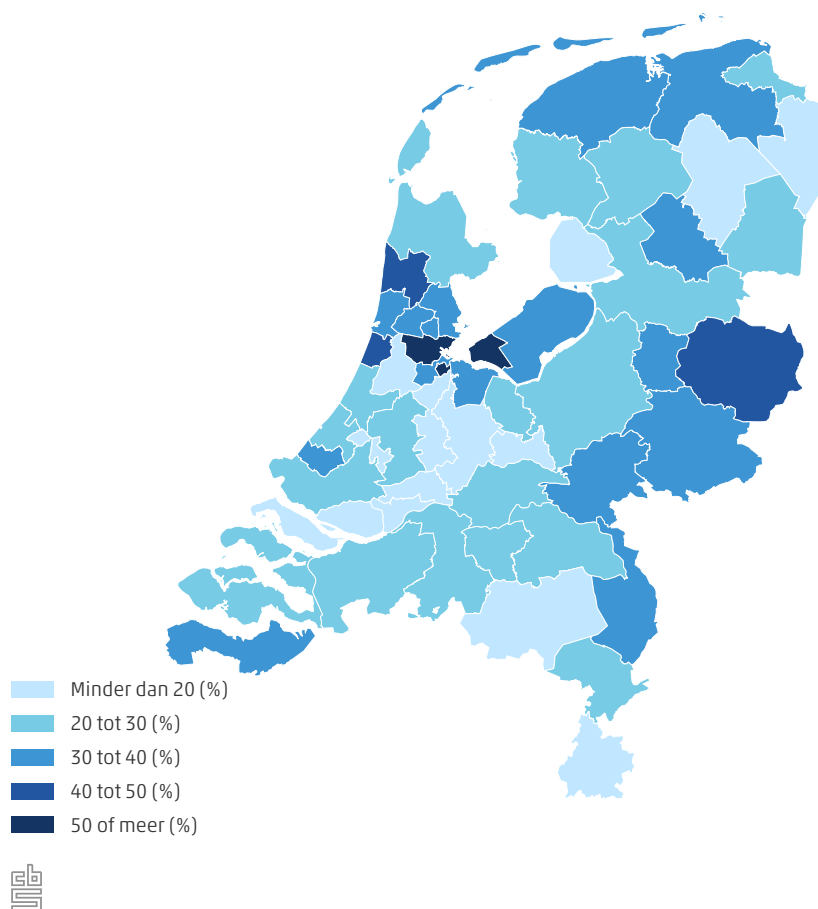
5.2.1 Huishoudens¹⁾ met inkomen uit zelfstandige onderneming die Tozo ontvangen, 31 maart 2020

¹⁾ Aantal huishoudens met een lopende Tozo-uitkering op 31 maart 2020 (nader voorlopige cijfers) per huishouden waarvan het voornaamste inkomen in 2018 als zelfstandige was

Van alle COROP-plusgebieden ontvingen in Almere en Amsterdam relatief de meeste huishoudens met het voornaamste inkomen als zelfstandige (2018) een Tozo-uitkering, respectievelijk 63 en 52 procent. Van alle huishoudens in 2018 betreft het aandeel Tozo-ontvangers 5 procent in Almere en 6 procent in Amsterdam. Almere trekt het gemiddelde van Flevoland sterk omhoog. In de rest van de provincie wordt er veel minder gebruik van gemaakt: 35 procent van de zelfstandigenhuishoudens (3 procent van alle huishoudens) in Flevoland-Midden en 16 procent van de zelfstandigenhuishoudens (2 procent van alle huishoudens) in Noordoostpolder en Urk. In het midden van Nederland, waar door bedrijfsvestigingen met een werkzame persoon relatief weinig gebruik wordt gemaakt van één of meer steunmaatregelen, hadden ook relatief weinig huishoudens een lopende Tozo-uitkering op 31 maart 2020.

5.2.2 Huishoudens¹⁾ met inkomen uit zelfstandige onderneming die Tozo ontvangen, 31 maart 2020

¹⁾ Aantal huishoudens met een lopende Tozo-uitkering op 31 maart 2020 (nader voorlopige cijfers) per huishouden waarvan het voornaamste inkomen in 2018 als zelfstandige was

5.3 Grote regelingen

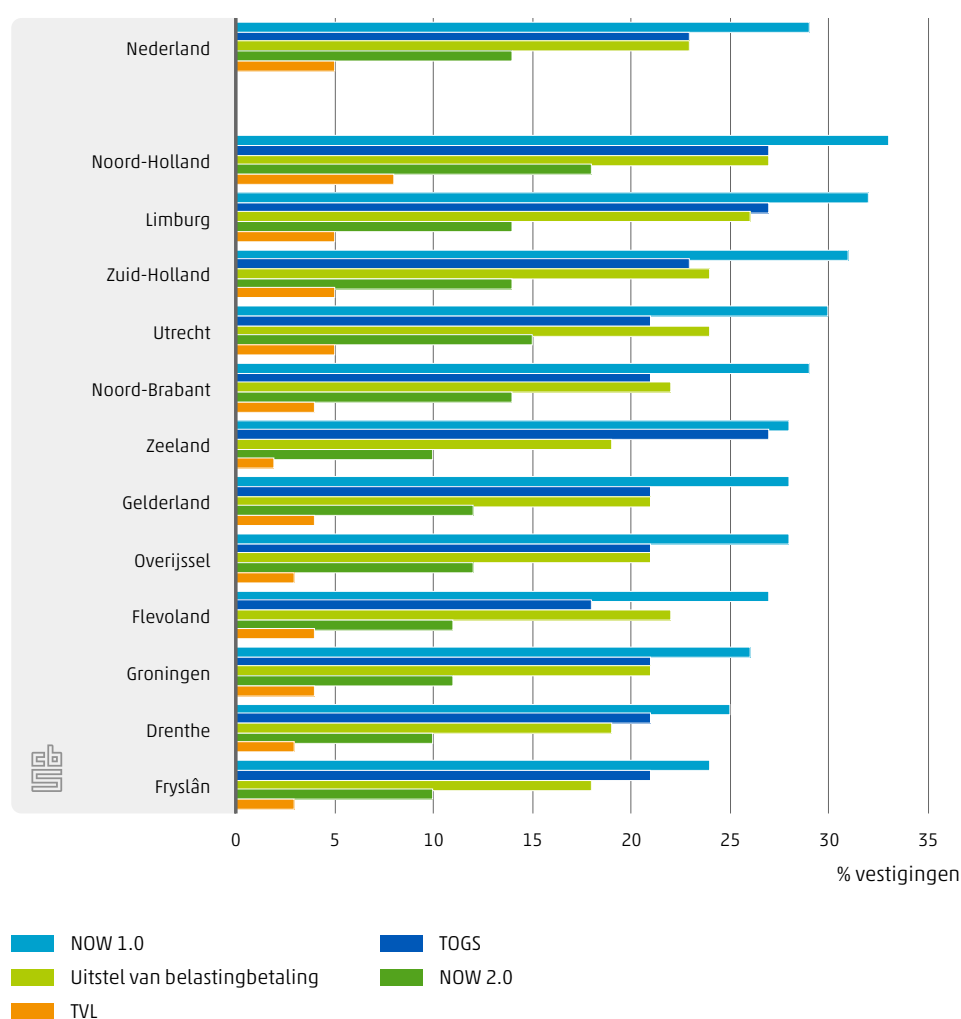
Er zijn drie regelingen uit het eerste steunpakket die qua gebruik duidelijk boven de andere uitspringen: NOW-I, TOGS en uitstel van belastingbetaling. Laatstgenoemde maakt overigens deel uit van zowel het eerste als het tweede steunpakket. Van deze drie regelingen is in alle provincies door bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen het meest gebruik gemaakt van de NOW-I. Via deze regeling kunnen werkgevers een tegemoetkoming voor de loonkosten ontvangen. In de drie provincies waar bedrijfsvestigingen het vaakst gebruik maakten van minimaal één regeling, Noord-Holland, Limburg en Zuid-Holland, werd ook door meer dan 30 procent van de bedrijfsvestigingen gebruik gemaakt van de NOW-I regeling.

Bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen in Noord-Holland, Limburg en Zeeland ontvingen naar rato het vaakst een eenmalige tegemoetkoming van 4 duizend euro dankzij de regeling Tegemoetkoming schade COVID-19 (TOGS), namelijk 27 procent. Deze regeling was bedoeld voor bedrijven in specifieke sectoren die schade leden door de overheidsmaatregelen zoals gedwongen sluiting. In de meeste provincies werd tot en met 30 september 2020 ongeveer even vaak gebruik gemaakt van uitstel van betaling van

belastingen als van de TOGS. Een uitzondering is Zeeland, waar 19 procent van de bedrijfsvestingen uitstel van belastingbetaling hebben gekregen, 8 procentpunt minder dan de TOGS. In Flevoland en Utrecht werd juist vaker gebruik gemaakt van belastinguitstel, respectievelijk 4 en 3 procentpunt meer dan van de TOGS.

Van de opvolgers van de NOW-I en de TOGS, de NOW-II en de TVL-I, wordt minder gebruik gemaakt. Net als bij het eerste steunpakket maken bedrijfsvestingen met twee of meer werkzame personen in Noord-Holland er het meest gebruik van. In tegenstelling tot het eerste steunpakket is het gebruik van het tweede steunpakket in Limburg maar gemiddeld. Opvallend is de daling in Zeeland. Hier maakten de minste bedrijfsvestingen tot en met 30 september gebruik van de NOW-II en de TVL-I, terwijl de NOW-I en de TOGS er relatief vaak gebruikt werden.

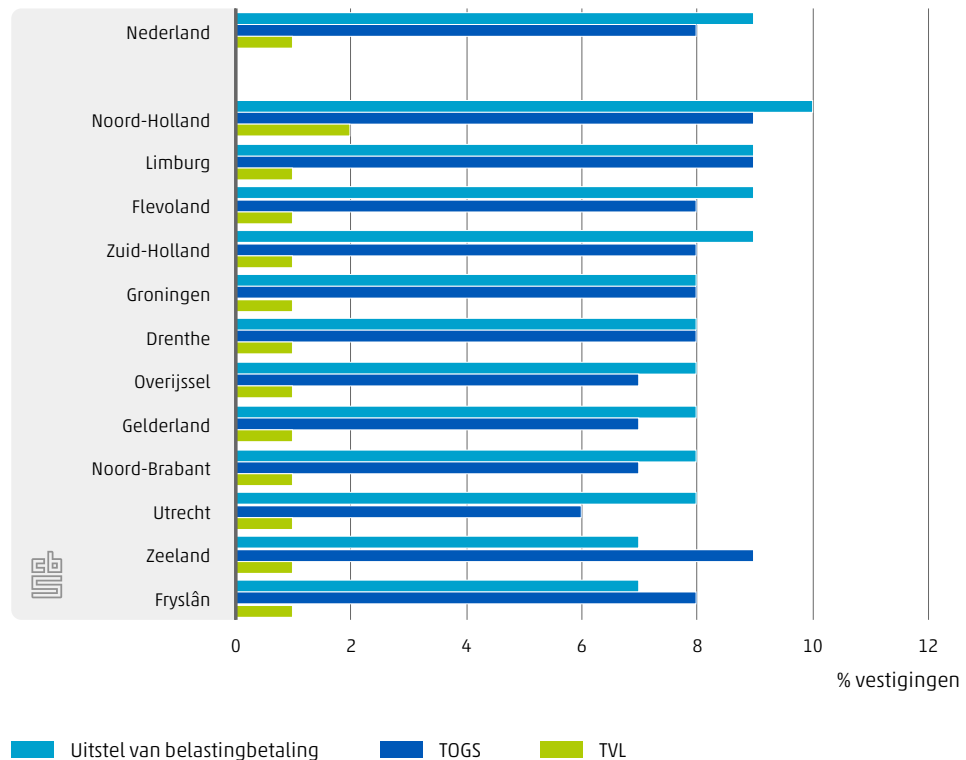
5.3.1 Bedrijfsvestingen met twee of meer werkzame personen die gebruik maken van steunmaatregelen, 30 september 2020

Bron: CBS, RVO, UWV, Belastingdienst

Onder bedrijfsvestingen met één werkzame persoon werd in alle provincies het vaakst gebruik gemaakt van de TOGS-regeling en uitstel van belastingbetaling. In Zeeland en Fryslân werd relatief het minst gebruik gemaakt van uitstel van belastingbetaling (7 procent). Het aandeel eenmanszaken dat een beroep doet op de TVL-I-regeling is in alle provincies 1 procent, behalve in Noord-Holland, waar het 2 procent is.

5.3.2 Bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon die gebruik maken van steunmaatregelen, 30 september 2020

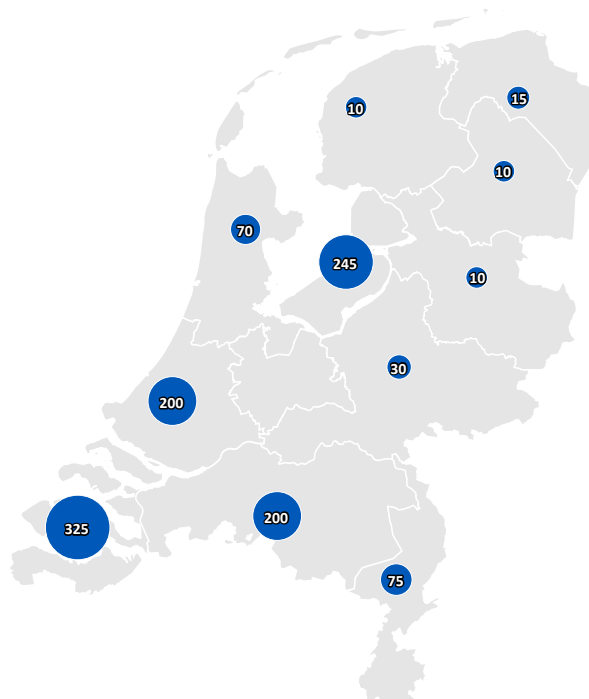
Bron: CBS, RVO, Belastingdienst

5.4 Regelingen voor specifieke sectoren

Naast de brede financiële steunmaatregelen, bestaan er veel regelingen die specifiek in het leven geroepen zijn om ondernemers in bepaalde sectoren te steunen. Twee daarvan zijn de tegemoetkomingen voor de sierteeltsector en voor telers van fritesaardappelen.

De gesteunde fritesaardappeltelers bevinden zich vooral in Zeeland (325 bedrijfsvestigingen), Flevoland (245 bedrijfsvestigingen) en Noord-Brabant en Zuid-Holland (ieder 200 bedrijfsvestigingen). De meeste bedrijfsvestigingen die de tegemoetkoming voor de sierteeltsector ontvingen, staan in Zuid-Holland (905 bedrijfsvestigingen) en Noord-Holland (485 bedrijfsvestigingen).

5.4.1a Aantal bedrijfsvestigingen dat gebruik maakt van de tegemoetkomingen voor fritesaardappeltelers, 30 september 2020

Bron: CBS, RVO

5.4.1b Aantal bedrijfsvestigingen dat gebruik maakt van de tegemoetkomingen voor sierteeltsector, 30 september 2020

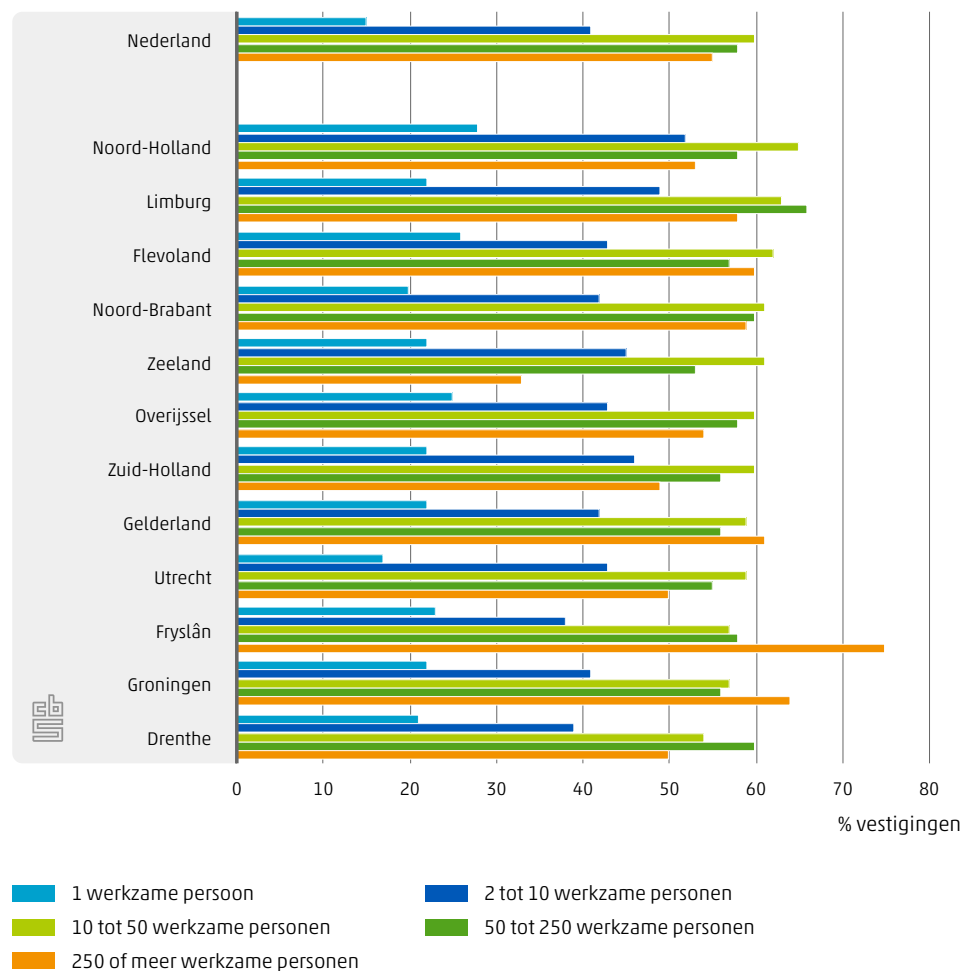
Bron: CBS, RVO

5.5 Regelingen naar grootteklasse

Het percentage bedrijven dat gebruik maakt van steunmaatregelen varieert met de bedrijfsgrootte. Van alle bedrijven in Nederland maken bedrijven met één werkzame persoon het minst vaak, en bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen relatief het vaakst gebruik van één of meer regelingen. In Limburg en Drenthe wordt met respectievelijk 66 en 60 procent juist het vaakst gebruik gemaakt van één of meerdere regelingen door grotere bedrijfsvestigingen met 50 tot 250 werkzame personen. Dit is samen met Noord-Brabant (60 procent) het vaakst van alle provincies voor dit type vestigingen.

In de provincie Fryslân, waar bedrijven relatief het minst vaak steun ontvangen van alle provincies, zijn het de bedrijfsvestigingen met meer dan 250 werkzame personen die vaak gebruik maken van de regelingen. Driekwart van deze bedrijfsvestigingen in Fryslân maakt gebruik van één of meer steunmaatregelen. Dat is veruit het hoogste aandeel van alle provincies. Groningen en Gelderland zijn de enige andere provincies waar bedrijfsvestigingen met meer dan 250 werkzame personen relatief het vaakst één of meer regelingen gebruiken.

5.5.1 Bedrijfsvestigingen die gebruik maken van ten minste één steunmaatregel naar grootte, 30 september 2020¹⁾

Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits

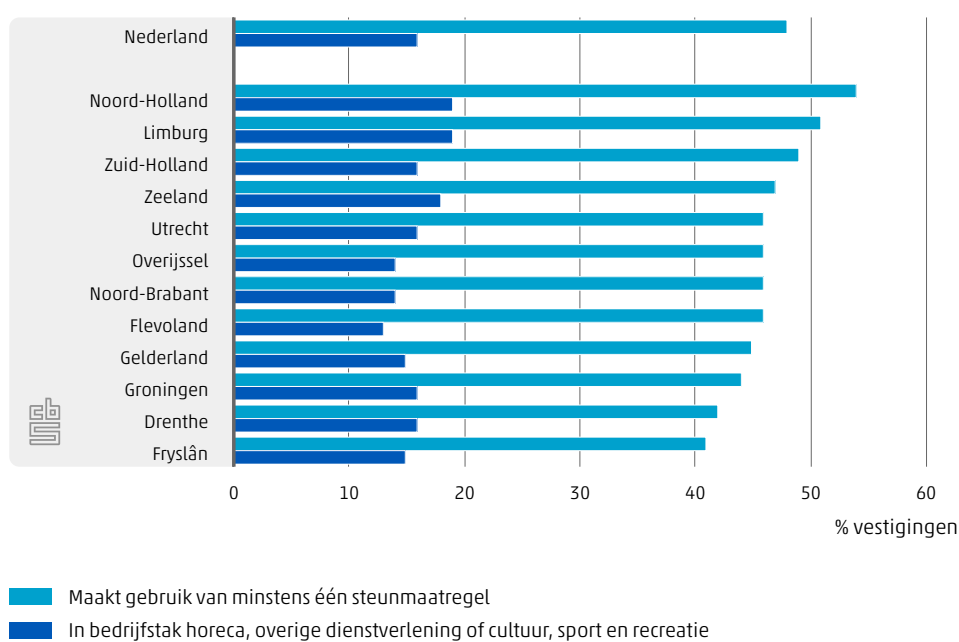
¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020

5.6 Bedrijfstakken

Van de bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen ontvingen bedrijven in de horeca, overige persoonlijke dienstverlening (zoals kappers en schoonheidssalons) en cultuur, sport en recreatie het vaakst steun door middel van één of meer regelingen. In provincies waar naar rato veel vestigingen steunmaatregelen gebruiken, behoort niet altijd een groter aandeel van de vestigingen tot deze sectoren. Zo is in Groningen en Drenthe het aantal bedrijfsvestigingen in de genoemde sectoren met 16 procent hoger dan in vijf andere provincies, terwijl het aandeel gesteunde bedrijfsvestigingen hier op Fryslân na het laagst ligt.

Bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon maken in de sectoren overige dienstverlening, horeca en cultuur, sport en recreatie relatief het vaakst gebruik van de steunmaatregelen. Ook hier is geen direct verband tussen het percentage bedrijfsvestigingen met steun en het aandeel bedrijfsvestigingen in die bedrijfstakken. In Zeeland is het percentage bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon in de overige dienstverlening, horeca of cultuur sport en recreatie het hoogst (17 procent), terwijl hier met 22 procent iets minder dan gemiddeld in Nederland (23 procent) gebruik wordt gemaakt van één of meer regelingen.

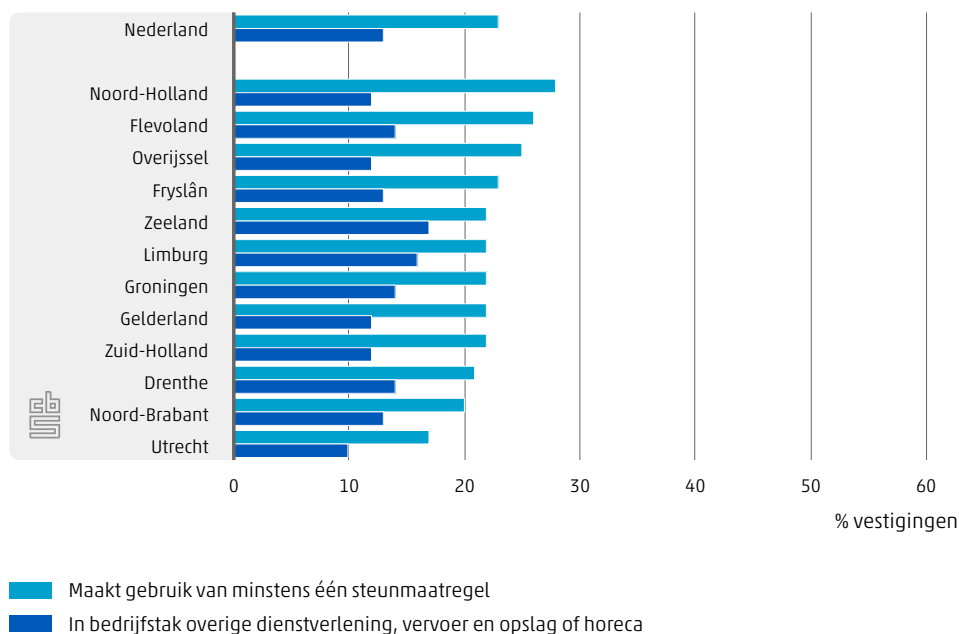
5.6.1 Bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen naar gebruik regelingen en bedrijfstak, 30 september 2020¹⁾

Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits

¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020

5.6.2 Bedrijfsvestigingen met één werkzame persoon naar gebruik regelingen en bedrijfstak, 30 september 2020¹⁾

Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits

¹⁾ Inclusief lopende Tozo-uitkeringen op 31 maart 2020

5.7 Conclusie

De mate waarin gebruik wordt gemaakt van regelingen ter compensatie van schade door de coronamaatregelen tot en met september 2020 verschilt per provincie en regio. Zo maakt in de provincie Fryslân 41 procent van de bedrijfsvestigingen met twee of meer werkzame personen gebruik van regelingen, tegen 54 procent in Noord-Holland. In Noord-Holland maakt ook het hoogste percentage eenpersoonsvestigingen gebruik van regelingen. Met 28 procent lag dit wel een stuk lager dan onder meermansvestigingen. In de provincie Utrecht lag het gebruik in deze groep met 17 procent het laagst. Vooral in Amsterdam en Almere wordt door zowel een- als meerpersoonsvestigingen relatief veel gebruik gemaakt van steunmaatregelen. Ook ontvangen relatief veel huishoudens in deze gemeenten een Tozo-uitkering. Het regionale gebruik van regelingen reflecteert deels de economische situatie, zo was de economische krimp het sterkst in Noord-Holland in het tweede kwartaal van 2020.

De vaakst gebruikte regeling onder bedrijven met twee of meer werkzame personen is de NOW-I, daarna volgen de TOGS en uitstel van belastingbetaling. De regelingen in het tweede steunpakket worden overal minder vaak gebruikt. In sommige provincies wordt vaak gebruik gemaakt van zeer specifieke regelingen. Dit geldt bijvoorbeeld voor regelingen gericht op de fritesaardappelteelt en de sierteelt, die vooral veel agrariërs in Zeeland en Flevoland, respectievelijk Zuid- en Noord-Holland genieten.

In het gebruik van de regelingen zijn er duidelijke verschillen naar grootteklasse en economische activiteit. Meermansvestigingen maken vaker gebruik van regelingen dan eenpersoonsvestigingen, maar onder de meermansvestigingen spannen relatief kleine

vestigingen met 10 tot 50 werkzame personen de kroon. Onder de bedrijfstakken maken diegene die geconfronteerd werden (of worden) met een lockdown, zoals de horeca, overige persoonlijke dienstverlening en cultuur, sport en recreatie, het vaakst gebruik van een regeling. De regionale verschillen tussen de economische structuur en grootteklasse vormen echter geen afdoende verklaring tussen het regionale verschil in gebruik van de regelingen. Kennelijk wordt dit mede bepaald door andere regionale kenmerken.

5.8 Literatuur

CBS (2020), [Gebruik van financiële steunmaatregelen corona](#)

CBS (2020), [Tabellen Tozo nader voorlopig maart 2020](#)

CBS (Statline, 2020), [Inkomen van huishoudens per regio](#)

Rijksoverheid, [Overzicht financiële regelingen](#)

6. Logiesaccommodaties in tijden van corona

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt kort ingegaan op de situatie van Nederlandse logiesaccommodaties: de hotels, huisjesterreinen, kampeerterreinen, groepsaccommodaties en dergelijke. Hoe verging het deze tijdens de eerste zes maanden van de coronacrisis? Het antwoord hierop wordt in paragraaf 6.2 voor de branche als geheel gegeven. In paragraaf 6.3 worden de regionale verschillen gepresenteerd. In paragraaf 6.4 ten slotte wordt ingegaan op de achtergrond van deze verschillen.

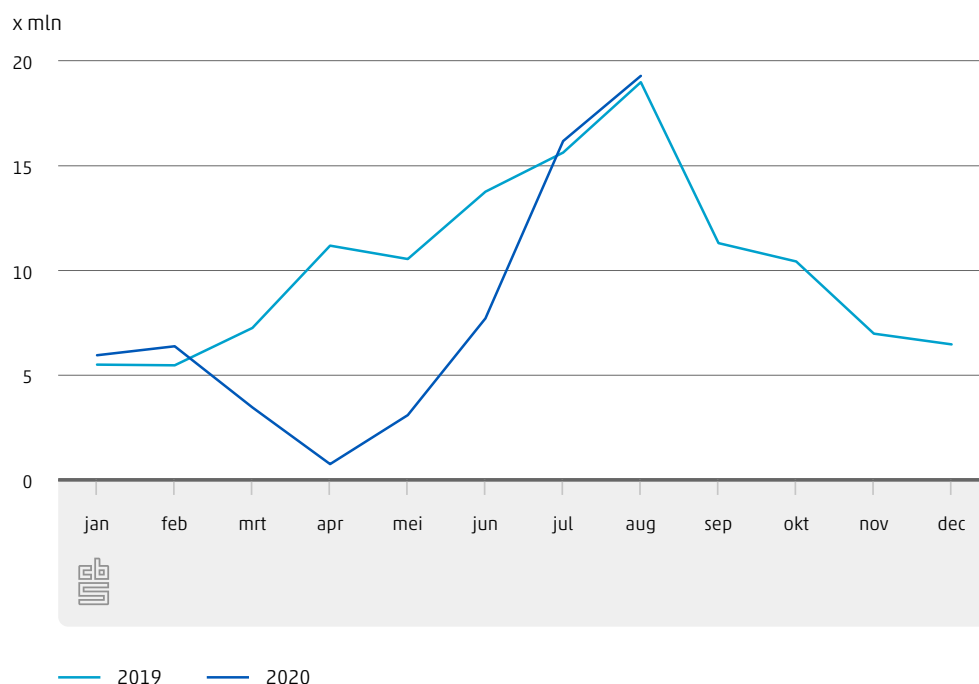
6.2 Het landelijke beeld

Een sterke terugval in maart

De haarscherpe trendbreuk die de Nederlandse economie in 2020 kende, geldt zeker ook voor de toeristenindustrie. In 2019 was er bij de Nederlandse logiesaccommodaties met bijna 46 miljoen gasten en 123 miljoen overnachtingen sprake van een record. Ook in de maanden januari en februari 2020 was er nog sprake van groei ten opzichte van een jaar eerder. Daarna daalde het aantal overnachtingen in de logiesaccommodaties plotseling zeer sterk.

In maart daalde het aantal gasten en overnachtingen met meer dan de helft ten opzichte van een jaar eerder. Dit hangt voor een groot deel samen met de eerste gedeeltelijke lockdown die half maart werd afgeroepen. Het effect is wel iets versterkt doordat carnaval in 2020 in februari viel en een jaar eerder in maart. In april kwam de sector nagenoeg tot stilstand. Er waren toen 95 procent minder gasten en bijna evenzoveel minder overnachtingen dan in april 2019. In mei en juni was er enig herstel, maar ook in juni ontvingen toeristische accommodaties nog maar half zo veel gasten als een jaar eerder. In juli en augustus zette het herstel verder door. Het aantal gasten bleef nog achter, maar het aantal overnachtingen was in juli en augustus respectievelijk 3,5 en 1,6 procent hoger dan een jaar eerder.

6.2.1 Overnachtingen in Nederlandse logiesaccommodaties

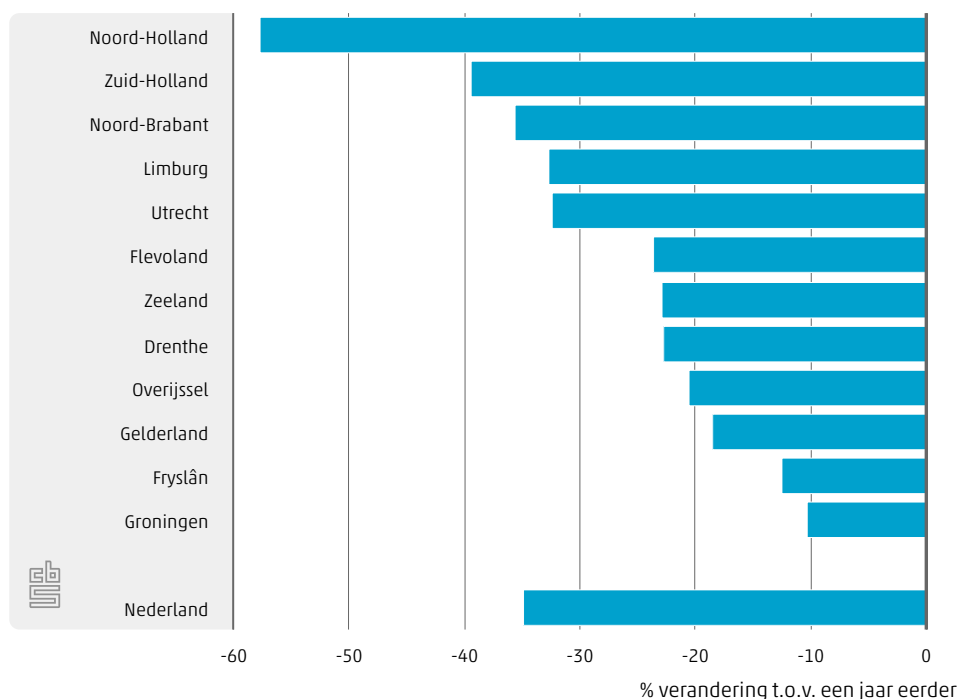
Nederlanders keerden terug in de zomer

Achter de cijfers over de zomermaanden zit een enorme verschuiving. Het aantal Nederlandse gasten en overnachtingen door Nederlanders nam sterk toe en steeg zelfs ruim uit boven dat in 2019. Het aantal buitenlandse gasten en overnachtingen door buitenlanders steeg echter maar mondjesmaat en haalde het niet bij dat in 2019. In augustus lag het aantal overnachtingen door buitenlandse gasten meer dan 40 procent beneden het aantal van augustus 2019. Omdat buitenlandse gasten vaak in hotels overnachten, hadden vooral deze het (ook in de zomer) zwaar. Normaliter is iets meer dan de helft van de hotelgasten een buitenlander.

6.3 Grootste daling in Noord-Holland

Hoe pakte een en ander regionaal uit? Om dit te onderzoeken is gekeken naar het aantal overnachtingen in logiesaccommodaties in de maanden maart tot en met augustus 2020. Verreweg de grootste klappen vielen in de provincie Noord-Holland. Hier waren in deze periode 58 procent overnachtingen minder dan in dezelfde periode een jaar eerder. In Nederland als geheel was dat 35 procent. Noord-Holland (met name de regio Amsterdam) is op het gebied van toerisme een grootmacht. In maart t/m augustus 2019 vonden hier bijna 21 miljoen overnachtingen plaats, meer dan een kwart van het Nederlandse totaal. Een groot deel hiervan betreft buitenlandse hotelgasten. Zij bleven zoals gezegd ook in de zomermaanden van 2020 grotendeels weg. Waar in bijna alle andere provincies het aantal overnachtingen in de zomermaanden hoger lag dan een jaar eerder, bleef dit in Noord-Holland in alle maanden lager dan een jaar eerder. In juli en augustus was het verlies nog altijd 30 procent.

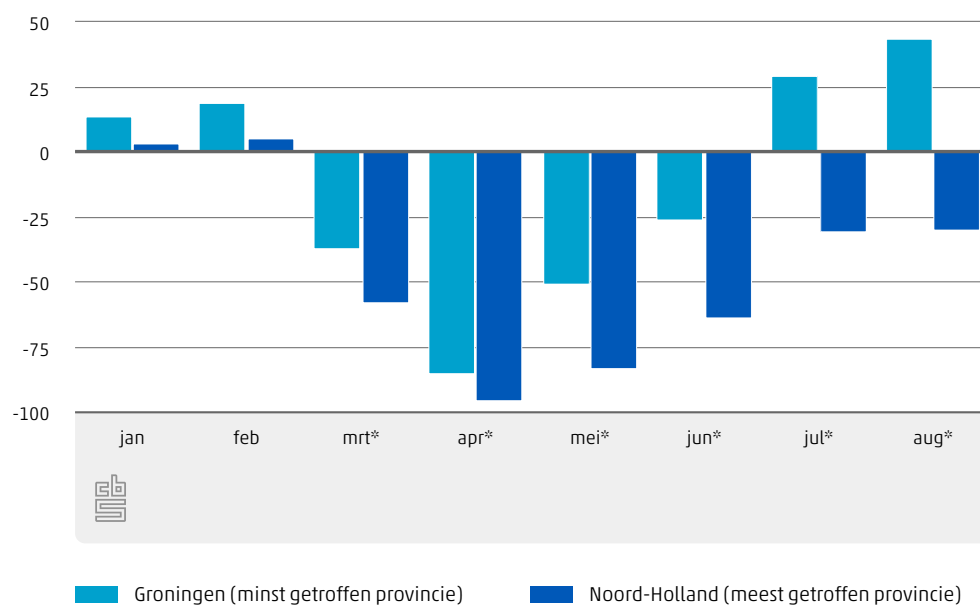
6.3.1 Overnachtingen in logiesaccommodaties, maart-augustus 2020

Na Noord-Holland was Zuid-Holland de meest getroffen provincie. Ook Zuid-Holland kent normaal gesproken een behoorlijk aantal overnachtingen, in maart t/m augustus 2019 nog bijna 10 procent van het totaal voor heel Nederland. Net als in Noord-Holland waren hier in juli en augustus 2020 (opgeteld) minder overnachtingen dan een jaar eerder. In alle andere provincies was er die maanden sprake van een stijging.

6.3.2 Overnachtingen in logiesaccommodaties, 2020

% verandering t.o.v. een jaar eerder

* voorlopige cijfers

Het minst getroffen waren de provincies Groningen en Fryslân. Over de hele periode gezien kwam het verlies aan overnachtingen in beide provincies uit op iets meer dan 10 procent. In de maanden maart-juni kenden de provincies een kleinere daling dan gemiddeld (ten opzichte van een jaar eerder). In de maanden juli en augustus kenden ze een veel grotere stijging dan gemiddeld.

6.4 Regionale verschillen verklaard

De regionale verschillen tussen de ontwikkelingen sinds de coronacrisis laten zich grotendeels verklaren uit het aandeel buitenlandse gasten en het (hiermee samenhangende) aandeel hotelovernachtingen dat de regio's normaal gesproken kennen. Buitenlandse gasten waren goed voor twee derde van de overnachtingen in Noord-Holland in de periode maart t/m augustus 2019. In Groningen was dat minder dan een derde. In totaal, dat wil zeggen inclusief Nederlanders, vond ruim 70 procent van alle overnachtingen in Noord-Holland in deze periode plaats in hotels. In Groningen was dat 46 procent; ook dat is overigens meer dan gemiddeld. De provincie Noord-Holland verzorgde in deze periode 43 procent van alle overnachtingen door buitenlanders, en twee derde van alle *hotelovernachtingen* door buitenlanders.

De grote magneet van Noord-Holland is uiteraard Amsterdam. In maart-augustus 2019 vond twee derde van alle Noord-Hollandse hotelovernachtingen plaats in de gemeente Amsterdam en maar liefst drie kwart van alle Noord-Hollandse hotelovernachtingen van buitenlandse gasten. De stad kende in 2020 dan ook een enorme terugval. Over de hele periode maart t/m augustus was het aantal hotelovernachtingen in Amsterdam drie kwart lager dan een jaar eerder.

Wat hierboven voor Groningen is gezegd geldt ook voor Fryslân. Rekening houdend met het belang van deze maanden voor de provincie, kende Fryslân zelfs de minst sterke terugval in de maanden maart t/m juni. Maar door de hogere groei in Groningen in de zomer kwam laatstgenoemde toch als minst getroffen provincie uit de bus. Overigens is de bijdrage van Groningen aan het Nederlandse toerisme bescheiden. In maart t/m augustus 2019 vond hier slechts 1,4 procent van alle overnachtingen plaats. Het aandeel van Fryslân in deze periode bedroeg 5,5 procent.

Zeeland tijd lang volledig op slot

De verschillen tussen de provincies kunnen ook te maken hebben met verschillen in het beleid gedurende de eerste gedeeltelijke lockdown. In Nederland zijn de beslissingen hierover deels genomen op het niveau van de veiligheidsregio's. Begin april waren bijvoorbeeld alle groepsaccommodaties dicht, maar bleven veel hotels en vakantiehuisjes open. Een aantal veiligheidsregio's hield toen echter ook alle huisjesterreinen en soms ook alle hotels (inclusief pensions en jeugdaccommodaties) gesloten. De meest rigoureuze sluiting vond plaats in Zeeland (dit vormt in zijn geheel een veiligheidsregio) en de regio Rotterdam-Rijnmond, waar alle accommodaties werden gesloten. In Twente, Hollands-Midden (in Zuid-Holland) en een aantal veiligheidsregio's binnen de provincie Noord-Brabant waren toen ook de huisjesterreinen dicht, maar bleven de hotels open. De meeste maatregelen zijn uiterlijk 1 juli beëindigd.

Kijken we naar de terugval in het voorjaar, dan lijken deze verschillen enig effect te hebben gehad. Zo kende Zeeland kende in april met 99 procent de sterkste teruggang. Maar de verschillen waren in deze periode niet groot: met 85 procent was de terugval in Groningen het kleinst. Over de hele periode maart t/m augustus heeft Zeeland zeker niet het slechtste gepresteerd, maar ergens in de middenmoot. Voor Zeeland geldt dat de terugloop van buitenlandse gasten kleiner was dan in andere provincies. Na Noord-Holland moet Zeeland het het meeste hebben van buitenlandse gasten: in 2019 waren deze in de betreffende maanden goed voor 56 procent van alle overnachtingen.

Wat bij Noord- en Zuid-Holland ook nog een rol zou kunnen spelen is dat veel mensen grote steden als toeristische bestemming dit jaar hebben vermeden. Dit kan voor Zeeland juist gunstig hebben uitgepakt, want ondanks de grote afhankelijkheid van buitenlanders die de provincie normaal gesproken heeft, was de terugval er heel wat minder dan in voornoemde provincies. Wat hierbij meegespeeld kan hebben is dat Zeeland vooral in trek is bij Belgen en Duitsers, die in de regel met de auto komen. Veel buitenlandse toeristen in Noord- en Zuid-Holland komen normaal gesproken met het vliegtuig. Tot slot hebben de noordelijke provincies mogelijk ook geprofiteerd van het feit dat de eerste golf van de coronapandemie hier minder hevig woedde dan in de rest van het land. Het omgekeerde zou kunnen gelden voor Noord-Brabant en Limburg, waar de pandemie op zijn hevigst was.

6.5 Literatuur

CBS (2020), [Weggefallen capaciteit logiesaccommodaties 23 april 2020](#)

CBS (StatLine, 2020a), [Overnachtingen in logiesaccommodaties per regio](#)

CBS (StatLine, 2020b), [Overnachtingen in hotels per gemeente](#)

Bijlage

I.1 Regionale economische groei

	2015	2016	2017	2018	2019*
	% -volumeverandering bbp t.o.v. jaar eerder				
COROP-gebied					
Oost-Groningen	-0,1	0,5	2	-3,9	1,1
Delfzijl en omgeving	3,2	-0,7	7	-4,9	-1,9
Overig Groningen	-6,6	2,7	-1,4	-2,3	-1,8
Noord-Friesland	-2,5	0,4	-0,7	0,7	0,2
Zuidwest-Friesland	2	1	5,5	2,7	1,5
Zuidoost-Friesland	-1,6	2,6	2,4	2,4	1
Noord-Drenthe	-0,2	0,4	1,1	0,1	0,4
Zuidoost-Drenthe	-3,9	0	2,4	3,6	-0,4
Zuidwest-Drenthe	-1	-1,5	1,9	1,9	1,1
Noord-Overijssel	1,5	2,7	2,4	3,7	1,3
Zuidwest-Overijssel	1	4,3	4,3	2,8	1,3
Twente	1,5	2,2	2,7	2,9	1,1
Flevoland	2	2,5	4,1	1,7	3,1
Almere	0,5	2,8	3,2	0,7	4,2
Flevoland-Midden	3,9	0,6	3,9	2,8	2,3
Noordoostpolder en Urk	3	5,5	7,4	2,4	1,5
Veluwe	1	2,6	3,4	1,9	1,9
Achterhoek (CR)	1,7	2,2	3,2	2,3	0,7
Arnhem/Nijmegen	1,4	1,3	2,6	2,2	0,5
Zuidwest-Gelderland	1,8	0,8	3,3	2,7	2,1
Utrecht	1,6	1,7	4,8	3,2	4,7
Utrecht-West	2,1	1	1,7	0,8	2
Stadsgewest Amersfoort	0,3	-0,7	4	3,8	2,1
Stadsgewest Utrecht	1,9	2,4	5,4	3,3	6
Zuidoost-Utrecht	1,4	2,3	3,5	3,2	2,3
Kop van Noord-Holland	1,6	0,7	0,8	0,3	1,7
Alkmaar en omgeving (CR)	-1	1,1	0,2	1,2	2,5
IJmond	-5,6	-2,4	0,9	1,5	0,7
Agglomeratie Haarlem	2	1,9	2,9	1,2	0,6
Zaanstreek	-3,6	3,6	0,8	3,4	2,2
Groot-Amsterdam	5	4,9	4,6	5,3	3,1
Amsterdam	4,1	5,9	4,8	5,9	3,1
Overig Agglomeratie Amsterdam	8,6	2,2	6,9	5,2	2,9
Edam-Volendam en omgeving	-0,3	1,1	1,1	2	1,9
Haarlemmermeer en omgeving	7,4	3	3,5	3,9	3,6
Het Gooi en Vechtstreek	2,8	0,4	2,5	2,1	1,7
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	-0,8	-1,2	1,1	1,8	1,5
Agglomeratie 's-Gravenhage	1,2	0,9	-0,6	0,3	2,3
Aggl. 's-Gravenhage excl. Zoetermeer	2,2	0,8	-0,8	0,1	2,4
Zoetermeer	-4,8	1,7	0,6	1,3	1,3
Delft en Westland	3,3	2,9	3	2,8	1,1
Oost-Zuid-Holland	3,6	2,6	2,1	1,6	1,6
Groot-Rijnmond	4,3	1,3	2,5	2	1,4
Rijnmond	5,4	1,4	2,5	2	1,4
Overig Groot-Rijnmond	-6,2	0,1	3,2	2,1	1,8
Zuidoost-Zuid-Holland	1,8	1,9	2,6	0,5	-4,4
Drechtsteden	2,2	1,9	0,9	0,7	1,5
Overig Zuidoost-Zuid-Holland	1	1,8	5,5	0,3	-14,3
Zeeuwsch-Vlaanderen	2	1	1,5	4,5	0,3
Overig Zeeland	2,8	1,6	1	2,3	1
West-Noord-Brabant	3	0,9	3,6	2,5	1,2

I.1 Regionale economische groei (vervolg)

	2015	2016	2017	2018	2019*
	%-volumeverandering bbp t.o.v. jaar eerder				
Midden-Noord-Brabant	2,6	2,2	3,3	2,4	1,3
Noordoost-Noord-Brabant	2,5	1,9	2,8	1,7	1,9
Stadsgewest 's-Hertogenbosch	3,1	0,2	-1,7	0,7	1,8
Overig Noordoost-Noord-Brabant	1,8	3,9	7,8	2,6	2
Zuidoost-Noord-Brabant	4,9	3,2	5,6	2,6	1,1
Noord-Limburg	1,5	3	3,6	1,5	1,2
Midden-Limburg	0,4	1,5	3,9	3,1	1,1
Zuid-Limburg	5,4	4,5	1,7	0,9	-0,3

Bron: CBS

I.2 Regionale economische groei

	2016	2017	2018	2019*
	%-volumeverandering bbp t.o.v. jaar eerder			
Nederland	2,2	2,9	2,4	1,7
Groningen	2,2	-0,4	-2,7	-1,4
Fryslân	1,2	1,4	1,6	0,7
Drenthe	-0,3	1,8	1,8	0,3
Overijssel	2,6	2,8	3,1	1,2
Flevoland	2,5	4,1	1,7	3,1
Gelderland	1,9	3,1	2,2	1,2
Utrecht	1,7	4,8	3,2	4,7
Noord-Holland	3,6	3,7	4,2	2,7
Zuid-Holland	1,2	1,6	1,5	1,0
Zeeland	1,4	1,2	2,9	0,8
Noord-Brabant	2,2	4,1	2,3	1,4
Limburg	3,5	2,6	1,5	0,3
<i>Excl. delfstoffenwinning</i>				
Groningen	3,4	3,1	0,8	1,1
Fryslân	1,7	1,8	2,2	1,0
Drenthe	0,6	2,7	1,9	0,8

Bron: CBS

I.3 Bruto binnenlands product per inwoner

	2015	2016	2017	2018	2019*
	1 000 euro				
Nederland	40,7	41,6	43,1	44,9	46,7
Groningen	42,7	40,2	41,2	42,1	42,2
Fryslân	28,2	28,5	29,5	30,9	31,9
Drenthe	28,3	28,4	29,3	30,8	31,9
Overijssel	33,2	34,5	35,8	37,7	39,3
Flevoland	30,1	31,1	32,3	33,4	35,2
Gelderland	33,9	34,8	36,3	37,8	39,3
Utrecht	49,8	50,4	52,9	55,3	57,4
Noord-Holland	52,8	54,6	56,5	59,4	62,0
Zuid-Holland	41,0	41,7	42,5	43,9	45,8
Zeeland	32,5	33,1	33,9	36,0	37,5
Noord-Brabant	40,8	41,8	43,8	45,6	47,3
Limburg	34,9	36,7	38,1	39,7	41,1

I.3 Bruto binnenlands product per inwoner (vervolg)

	2015	2016	2017	2018	2019*
	1 000 euro				
<i>Excl. delfstoffenwinning</i>					
Groningen	32,1	33,7	35,0	36,5	38,5
Fryslân	27,0	27,8	28,8	29,4	30,5
Drenthe	26,6	27,2	28,3	28,8	29,8

Bron: CBS

I.4 Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)¹⁾

	2015	2016	2017	2018	2019*
	mld euro				
Nederland	620,8	634,8	661,6	692,6	722,2
Groningen	22,5	21,0	21,5	22,0	22,0
Fryslân	16,4	16,5	17,1	17,9	18,5
Drenthe	12,5	12,5	12,9	13,6	14,0
Overijssel	34,1	35,4	36,9	38,9	40,6
Flevoland	10,9	11,3	11,9	12,4	13,2
Gelderland	61,9	63,7	66,8	70,0	72,9
Utrecht	56,8	57,8	61,1	64,4	69,0
Noord-Holland	131,9	137,0	142,8	151,1	158,4
Zuid-Holland	133,3	135,8	139,7	145,1	150,7
Zeeland	11,1	11,3	11,6	12,3	12,8
Noord-Brabant	91,4	93,8	99,0	103,4	107,7
Limburg	35,1	36,7	38,2	39,6	40,9
<i>Excl. delfstoffenwinning</i>					
Groningen	16,9	17,6	18,3	19,0	20,1
Fryslân	15,7	16,1	16,7	17,5	18,2
Drenthe	11,7	11,9	12,5	13,0	13,6

Bron: CBS

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het cijfer voor de totale economie afwijken van de som van de cijfers voor de provincies.

I.5 Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen), 2019*¹⁾

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
	mld euro				
Nederland	13,3	143,4	396,2	169,1	722,2
Groningen	0,4	7,0	7,9	6,7	22,0
Fryslân	0,6	4,5	8,1	5,3	18,5
Drenthe	0,5	3,4	6,0	4,1	14,0
Overijssel	0,7	10,8	18,6	10,4	40,6
Flevoland	0,6	2,2	7,4	3,0	13,2
Gelderland	1,6	16,9	35,2	19,2	72,9
Utrecht	0,3	8,3	42,5	17,9	69,0
Noord-Holland	1,3	18,7	109,3	29,1	158,4
Zuid-Holland	3,2	26,7	82,1	38,8	150,7
Zeeland	0,6	3,9	5,5	2,8	12,8
Noord-Brabant	2,5	29,0	54,6	21,7	107,7
Limburg	1,1	10,9	19,0	9,9	40,9

I.5 Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen), 2019*¹⁾ (vervolg)

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
<i>Excl. delfstoffenwinning</i>	mld euro				
Groningen	0,4	5,1	7,9	6,7	20,1
Fryslân	0,6	4,2	8,1	5,3	18,2
Drenthe	0,5	3,0	6,0	4,1	13,6

Bron: CBS

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het cijfer voor de totale economie afwijken van de som van de cijfers voor de provincies.

I.6 Arbeidsvolume werknemers¹⁾

	2015	2016	2017	2018*	2019*
Nederland	1 000 arbeidsjaren				
	5 820,0	5 929,5	6 080,5	6 268,8	6 423,7
Groningen	177,3	183,2	187,2	189,9	194,1
Fryslân	176,3	181,1	184,1	189,4	194,3
Drenthe	138,5	137,4	141,0	143,6	147,1
Overijssel	374,0	383,5	394,1	409,2	419,4
Flevoland	106,0	107,7	110,6	115,0	118,0
Gelderland	653,4	667,1	682,4	701,1	719,0
Utrecht	501,8	509,4	531,9	546,9	560,7
Noord-Holland	1 095,3	1 113,9	1 141,5	1 190,3	1 219,5
Zuid-Holland	1 230,8	1 251,0	1 272,4	1 304,3	1 336,4
Zeeland	108,5	109,7	110,7	114,9	117,9
Noord-Brabant	890,6	911,1	939,8	968,5	992,7
Limburg	364,5	371,6	381,8	392,8	401,9

Bron: CBS

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.7 Arbeidsvolume werkzame personen totaal¹⁾

	2015	2016	2017	2018*	2019*
Nederland	1 000 arbeidsjaren				
	7 014,7	7 159,4	7 340,3	7 562,9	7 736,1
Groningen	215,8	222,5	227,0	230,8	235,5
Fryslân	228,5	234,4	238,2	244,9	250,3
Drenthe	173,0	172,9	177,2	180,6	184,5
Overijssel	449,7	461,1	473,7	490,8	501,8
Flevoland	133,3	136,1	139,7	144,9	148,2
Gelderland	796,6	814,9	833,8	856,4	876,4
Utrecht	591,6	602,3	627,1	644,8	660,3
Noord-Holland	1 317,3	1 342,9	1 376,5	1 432,4	1 465,8
Zuid-Holland	1 462,8	1 491,3	1 520,9	1 560,0	1 596,1
Zeeland	138,0	139,9	141,3	146,2	149,5
Noord-Brabant	1 068,5	1 093,8	1 126,0	1 159,6	1 186,4
Limburg	436,5	444,5	456,0	468,8	478,8

Bron: CBS

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.8 Arbeidsvolume van werkzame personen¹⁾

	2015	2016	2017	2018*	2019*
	mln gewerkte uren				
Nederland	12 558,6	12 853,9	13 156,5	13 496,4	13 786,9
Groningen	381,3	393,4	402,6	408,7	416,7
Fryslân	412,2	423,7	429,7	438,8	447,6
Drenthe	309,6	311,5	317,0	323,9	330,3
Overijssel	799,7	823,7	846,4	873,1	891,9
Flevoland	242,8	247,7	253,1	262,2	267,6
Gelderland	1 428,9	1 462,1	1 494,1	1 530,7	1 564,0
Utrecht	1 050,4	1 068,4	1 107,7	1 140,2	1 166,4
Noord-Holland	2 342,9	2 390,1	2 440,6	2 520,9	2 575,6
Zuid-Holland	2 624,6	2 699,4	2 750,0	2 808,9	2 869,9
Zeeland	253,2	257,7	260,5	267,7	273,3
Noord-Brabant	1 926,3	1 976,5	2 030,4	2 078,6	2 123,9
Limburg	781,6	797,4	819,5	838,2	855,0

Bron: CBS

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

II Indeling bedrijfsklassen en -takken, gebaseerd op de SBI 2008

Letter	Bedrijfsklassen	Bedrijfstakken	Vierdeling
A	Landbouw, bosbouw en visserij	A Landbouw, bosbouw en visserij	A Landbouw, bosbouw en visserij
B	Delfstoffenwinning	B Delfstoffenwinning	B-F Nijverheid
C	Industrie	C Industrie	
D	Energievoorziening	D Energievoorziening	
E	Waterbedrijven en afvalbeheer	E Waterbedrijven en afvalbeheer	
		B-E Nijverheid (geen bouw) en energie	
F	Bouwnijverheid	F Bouwnijverheid	
G	Handel	G-I Handel, vervoer en horeca	G-N Commerciële dienstverlening
H	Vervoer en opslag		
I	Horeca		
J	Informatie en communicatie	J Informatie en communicatie	
K	Financiële dienstverlening	K Financiële dienstverlening	
L	Verhuur van en handel in onroerend goed	L Verhuur van en handel in onroerend goed	

II Indeling bedrijfsklassen en -takken, gebaseerd op de SBI 2008 (vervolg)

Letter	Bedrijfsklassen	Bedrijfstakken	Vierdeling
M	Specialistische zakelijke diensten	M-N Zakelijke dienstverlening	O-U Niet-commerciële dienstverlening
N	Verhuur en overige zakelijke diensten		
O	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	O-Q Overheid en zorg	
P	Onderwijs		
Q	Gezondheids- en welzijnszorg		
R	Cultuur, sport en recreatie	R-U Cultuur, Recreatie, overige diensten	
S	Overige dienstverlening		
T	Huishoudens		
U	Extraterritoriale organisaties		

III Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel
100	Oost-Groningen	Groningen	Noord
200	Delfzijl e.o.		
300	Overig Groningen		
400	Noord-Friesland	Fryslân	
500	Zuidwest-Friesland		
600	Zuidoost-Friesland		
700	Noord-Drenthe	Drenthe	
800	Zuidoost-Drenthe		
900	Zuidwest-Drenthe		
1000	Noord-Overijssel	Overijssel	Oost
1100	Zuidwest-Overijssel		
1200	Twente		
4000	Flevoland	Flevoland	
4001	Almere		
4002	Flevoland-Midden		
4003	Noordoostpolder en Urk		
1300	Veluwe	Gelderland	
1400	Achterhoek		
1500	Agglomeraties Arnhem en Nijmegen		
1600	Zuidwest-Gelderland		

III Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel (vervolg)

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel
1700	Utrecht	Utrecht	West
1701	Utrecht-West		
1702	Stadsgewest Amersfoort		
1703	Stadsgewest Utrecht		
1704	Zuidoost-Utrecht		
1800	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland	
1900	Alkmaar e.o.		
2000	IJmond		
2100	Agglomeratie Haarlem		
2200	Zaanstreek		
2300	Groot-Amsterdam		
2311	Amsterdam		
2321	Overig Agglomeratie Amsterdam		
2322	Edam-Volendam e.o.		
2323	Haarlemmermeer e.o.		
2400	Het Gooi en Vechtstreek		
2500	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	Zuid-Holland	
2600	Agglomeratie Den Haag		
2601	Agglomeratie Den Haag excl. Zoetermeer		
2602	Zoetermeer		
2700	Delft en Westland		
2800	Oost-Zuid-Holland		
2900	Groot-Rijnmond		
2910	Rijnmond		
2920	Overig Groot-Rijnmond		
3000	Zuidoost-Zuid-Holland		
3001	Drechtsteden		
3002	Overig Zuidoost-Zuid-Holland		
3100	Zeeuwsch-Vlaanderen	Zeeland	
3200	Overig Zeeland		
3300	West-Noord-Brabant	Noord-Brabant	Zuid
3400	Midden-Noord-Brabant		
3500	Noordoost-Noord-Brabant		
3510	Stadsgewest Den Bosch		
3520	Overig Noordoost-Noord-Brabant		
3600	Zuidoost-Noord-Brabant		
3700	Noord-Limburg	Limburg	
3800	Midden-Limburg		
3900	Zuid-Limburg		

COROP-gebieden

NB Dit is de COROP-indeling per 1-1-2019. COROP-gebieden 1700, 2300, 2600, 2900, 3000, 3500 en 4000 zijn verder opgedeeld in COROP-plusgebieden. Texel valt onder COROP 1800, de overige Waddeneilanden vallen onder COROP 0400.

Begrippenlijst

Arbeidsdeelname

Het aantal werkenden als aandeel van de 15- tot 65-jarige beroepsbevolking.

Arbeidsduur

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, afhankelijk van het grensgebied uitgedrukt in arbeidsjaren of gewerkte uren.

Nederland-Noordrijn-Westfalen en Nederland-Nedersaksen:

Arbeidsjaren: Het aantal uren dat een werkende in een jaar gemiddeld werkt. Alle banen zijn (voltijd en deeltijd) daarbij omgerekend naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte) genoemd. Twee halve banen (elk 0,5 vte) zijn gelijk aan één arbeidsjaar.

Nederland-België:

Gewerkte uren: Het totaal aantal uren dat werkenden gedurende de verslagperiode werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren wegens verlof of ziekte tellen dus niet mee.

De gewerkte uren van werknemers worden berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overwerkuren) te vermeerderen met onbetaalde overwerkuren en te verminderen met feitelijk niet gewerkte uren die betaald worden, zoals wegens ziekteverzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof en kort verzuim.

Arbeidsjaren

Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel voltijdequivalenten (vte) genoemd.

Zo leveren twee halve banen (elk 0,5 vte) samen een arbeidsvolume van één arbeidsjaar op.

Arbeidsjaren werknemers

De hoeveelheid arbeid uitgevoerd door werknemers die in een bepaalde periode is ingezet.

Werknemers zijn personen die in een bepaalde periode arbeid verrichten voor loon of salaris, in geld of in natura, op grond van een arbeidsovereenkomst voor een economische eenheid.

Arbeidsjaren zelfstandigen

De hoeveelheid arbeid uitgevoerd door zelfstandigen die in een bepaalde periode is ingezet. Zelfstandigen zijn personen die een inkomen ontvangen door voor eigen rekening of risico arbeid te verrichten in het bedrijf of het beroep dat zij zelfstandig uitoefenen.

Ook meewerkende gezinsleden worden tot zelfstandigen gerekend, tenzij zij een arbeidsovereenkomst zijn aangegaan.

Arbeidsproductiviteit

De arbeidsproductiviteit drukt uit hoeveel toegevoegde waarde of productie er per eenheid arbeid, bijvoorbeeld gewerkte arbeidsjaren, is geleverd.

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) tegen marktprijzen is het eindresultaat van de productieve activiteiten van de ingezeten productie-eenheden. Het is gelijk aan de toegevoegde waarde tegen basisprijzen van alle bedrijfsklassen aangevuld met enkele transacties die niet naar bedrijfsklassen worden verdeeld.

Bruto toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie in basisprijzen en het intermediair verbruik tegen aankooprijzen.

COROP-gebied

De naam COROP is afgeleid van de naam van een interdepartementale commissie die de betreffende regionale indeling van Nederland omstreeks 1970 heeft ontworpen. Voluit luidde de naam van deze commissie: Coördinatiecommissie Regionaal OnderzoeksProgramma.

COVID-19

Besmettelijke ziekte die wordt veroorzaakt door het coronavirus SARS-CoV-2.

Economische groei

De volumemutatie van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen. Voor het bepalen van de regionale volumemutaties van de toegevoegde waarde worden nationale volumemutaties per bedrijfsgroep toegepast op de regionale productiestructuren. Prijsontwikkelingen van de geproduceerde en verbruikte goederen en diensten in de verschillende regio's worden gelijk verondersteld.

Gewerkte uren

Het totale aantal uren dat werknemers en/of zelfstandigen gedurende de verslagperiode werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren wegens verlof of ziekte tellen dus niet mee. De gewerkte uren van werknemers worden berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overuren) te vermeerderen met onbetaalde overuren en te verminderen met feitelijk niet gewerkte uren die betaald worden, zoals wegens ziekte verzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof, kort verzuim. De gewerkte uren van de zelfstandigen worden rechtstreeks bepaald.

Gewerkte uren werknemers

De gewerkte uren van werknemers worden berekend door de betaalde uren (de overeengekomen uren plus de betaalde overuren) te vermeerderen met onbetaalde overuren en te verminderen met feitelijk niet gewerkte uren die betaald worden, zoals wegens ziekte verzuim, zwangerschaps- en bevallingsverlof, stakingen, weerverlet, ouderschapsverlof, kort verzuim.

Gewerkte uren zelfstandigen

Het aantal gewerkte uren dat zelfstandigen gedurende de verslagperiode werkelijk hebben gewerkt. Niet-gewerkte uren wegens verlof of ziekte tellen dus niet mee. De gewerkte uren van de zelfstandigen worden rechtstreeks bepaald.

Grote steden (G4)

In deze publicatie zijn de grote steden gedefinieerd als kerngemeente plus omliggend gebied. Amsterdam betreft COROP-gebied Groot-Amsterdam, Rotterdam betreft COROP-subgebied Rijnmond, Den Haag omvat COROP-gebied Agglomeratie 's-Gravenhage en Utrecht ten slotte omvat COROP-plusgebied stadsgewest Utrecht.

Logiesaccommodatie

Een ruimte, zowel overdekt als in de open lucht, die bestemd, ingericht en tegen betaling in gebruik is voor overnachten door gasten. Een accommodatie kan meerdere logiesvormen aanbieden. Als logiesaccommodatie worden aangemerkt: hotels en pensions, jeugdaccommodaties (jeugdhotels en jeugdherbergen), groepsaccommodaties, huisjescomplexen, kampeerterreinen en mengvormen van deze accommodaties.

NOW-I: Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid

De NOW-I was bedoeld om werkgevers tegemoet te komen die door de coronacrisis te maken hebben met omzetverlies. Bij de eerste aanvraagperiode (tot 6 juni 2020) konden werkgevers het loon van werknemers doorbetalen bij (verwacht) omzetverlies van minimaal 20 procent in een aaneengesloten periode van drie maanden. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl) en het [UWV](https://uwv.nl).

NOW-II: Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid

De NOW-II is de tweede aanvraagperiode (tot 1 september 2020) voor compensatie voor loonkosten van werkgevers die een omzetverlies van minimaal 20 procent verwachtten, dit keer in een aaneengesloten periode van vier maanden. Als het bedrijf in de eerste aanvraagperiode NOW had ontvangen, dan moest de nieuwe periode aansluiten op de vorige periode. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl) en het [UWV](https://uwv.nl).

Recessie

De toestand waarin de economie verkeert wanneer het volume van het bruto binnenlands product (na correctie voor seizoeninvloeden) twee opeenvolgende kwartalen krimpt.

Stadsgewest

Grootstedelijke agglomeratie en het hierop georiënteerde omringende gebied. Het stadsgewest – het stedelijk gebied in functionele zin – bestaat uit een grootstedelijke agglomeratie en het omringende gebied met daarbinnen gelegen kleinere kernen (stadjes, dorpen, gehuchten) die met die agglomeratie door velerlei relaties met elkaar zijn verbonden. Die relaties hebben betrekking op het dagelijks verkeer tussen woon- en werkplaats, verhuizingen van huishoudens en bedrijven en het gebruik van stedelijke voorzieningen. Als zodanig kan het stadsgewest daarom worden beschouwd als een combinatie van een regionaal arbeid-, woning- en verzorgingsgebied.

Tegemoetkoming fritesaardappeltelers

Compensatie voor de hoeveelheid fritesaardappelen die telers nog in opslag hebben. De vergoeding gold van 7 mei tot en met 18 juni 2020 voor telers met aardappelen die dit seizoen niet meer verwerkt kunnen worden tot frites en bedroeg 40 procent van de gemiddelde marktwaarde van de periode september 2019 tot en met februari 2020. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

Tegemoetkoming sierteeltsector

Bedrijven in de sierteeltsector en specifieke onderdelen van de voedingstuinbouw konden van 7 mei tot en met 18 juni 2020 een aanvullende tegemoetkoming aanvragen. De tegemoetkoming is voor bedrijven in deze sectoren die te maken hebben met een forse omzeterderving van meer dan 30 procent ten opzichte van de voorgaande drie jaar. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

TOGS: Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19

Eenmalige uitkering van 4 duizend euro aan MKB-bedrijven die minstens genoemd bedrag aan vaste lasten (zoals de huur van een bedrijfspand) verwachtten te maken en minstens genoemd bedrag aan omzetverlies. De TOGS was open van 27 maart tot en met 26 juni 2020 voor ondernemers die directe schade ondervonden van diverse kabinetsmaatregelen om het coronavirus in te dammen. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

Tozo: Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers

Aanvullende uitkering voor zelfstandigen voor levensonderhoud en een lening voor bedrijfskapitaal om liquiditeitsproblemen vanwege de coronacrisis op te vangen. meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

TVL-I: Tegemoetkoming Vaste Lasten

MKB-ondernemers met een verwacht omzetverlies van minimaal 30 procent konden via de TVL-I regeling een subsidie krijgen van maximaal 50 duizend euro voor een deel van hun vaste lasten. De looptijd van TVL-I was van juni tot en met september 2020. Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

Uitstel belastingbetaling

Het betalingsuitstel voor ondernemers kan voor alle soorten nationale belastingen verleend worden. Op het moment van schrijven loopt de mogelijkheid om voor de eerste keer belastinguitstel aan te vragen of verlenging van dit uitstel tot en met 31 december 2020. Bij een uitstelaanvraag voor één van de volgende belastingen wordt het uitstel voor alle vijf verleend: inkomstenbelasting, zorgverzekeringswet, vennootschapsbelasting, loonheffingen en omzetbelasting (btw). Voor meer informatie zie [Rijksoverheid.nl](https://rijksoverheid.nl).

Werknemers

Werknemers zijn personen die in een bepaalde periode arbeid verrichten voor loon of salaris, in geld of in natura, op grond van een arbeidsovereenkomst voor een economische eenheid.

Werkzame personen

Alle personen die één of meerdere banen hebben als werknemer en/of zelfstandige bij een in Nederland gevestigde economische eenheid.

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door de fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Werkzame personen kunnen worden onderscheiden in werknemers en zelfstandigen.

Ze kunnen woonachtig zijn in Nederland maar ook in het buitenland.

Vestigingen met 0 werkzame personen betreffen altijd nevenvestigingen van bedrijven met meer dan één vestiging.

Zelfstandigen

Zelfstandigen zijn personen die een inkomen ontvangen door voor eigen rekening of risico arbeid te verrichten in het bedrijf of het beroep dat zij zelfstandig uitoefenen.

Ook meewerkende gezinsleden worden tot zelfstandigen gerekend, tenzij zij een arbeidsovereenkomst zijn aangegaan.

Technische toelichting

Inleiding

Regionale rekeningen geven een kwantitatieve beschrijving van het economisch proces van regio's binnen een land en sluiten aan op de nationale rekeningen. De nadruk in de regionale rekeningen ligt op de productie en inkomensvorming. Theoretisch kunnen de nationale rekeningen beschouwd worden als de sommatie van de regionale rekeningen. De productie in een land wordt immers voortgebracht door bedrijven en instellingen in de verschillende regio's, de zogenoemde 'ingezeten eenheden'. In de Nederlandse praktijk worden echter eerst de nationale rekeningen samengesteld en worden vervolgens de regionale cijfers hiervan afgeleid.

Bij het samenstellen van de regionale rekeningen worden dezelfde concepten en definities gehanteerd als bij de nationale rekeningen. Voor beide wordt aangesloten op de internationale richtlijnen van het System of National Accounts 2008 (SNA 2008) en het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen 2010 (ESR 2010). Hierdoor zijn de uitkomsten van de regionale rekeningen zowel binnen Nederland als internationaal vergelijkbaar. Eén van belangrijkste gebruikers van deze cijfers is de Europese Unie; zij gebruikt ze ten behoeve van het regionaal beleid. Het regionale bruto binnenlands product (bbp) per inwoner is één van de criteria voor het toekennen van uitkeringen in het kader van de Europese structuurfondsen.

Regio's

Het Nederlandse deel van het continentaal plat in de Noordzee en de Nederlandse ambassades in het buitenland vallen onder het economisch gebied van Nederland. De activiteiten in deze gebieden maken deel uit van de Nederlandse economie, maar worden niet aan de provincies toegekend. Deze activiteiten worden ondergebracht in de zogenoemde Extra-regio, die hier speciaal voor gecreëerd is. De som van de provinciecijfers is hierdoor niet gelijk aan het nationale-rekeningencijfer. In de tabellen met provinciecijfers in deze publicatie is de Extra-regio weggelaten.

In de regionale rekeningen wordt de actuele regionale indeling gehanteerd.

Bij grenswijzigingen door bijvoorbeeld gemeentelijke herindelingen ontstaan, meestal beperkte, breuken. Bij grotere breuken worden volgtijdelijk vergelijkbare reeksen samengesteld.

Methoden

Er zijn grofweg twee methoden om regionale rekeningen samen te stellen: bottom-up en top-down. Bij de bottom-up methode worden gegevens over in de regio gevestigde eenheden opgeteld tot een regionaal cijfer. De som van alle regionale cijfers moet overeenkomen met het nationale cijfer. Bij de top-down methode wordt het nationale aggregaat verdeeld met een verdeelsleutel. Meestal wordt hiervoor informatie over de

beloning van arbeid of de inzet van arbeid gebruikt. Bij gebruik van de bottom-up methode staan gegevens van individuele eenheden uit de productiestatistieken centraal. Wanneer een eenheid vestigingen in verschillende regio's omvat wordt de informatie van deze eenheid toegedeeld aan de betreffende regio's, meestal op basis van de beloning of de aantallen banen van werknemers.

Voor een deel van de economie zijn geen goede gegevens van de individuele eenheden beschikbaar. Hiervoor wordt dus teruggegrepen op de top-down methode. Omdat de regionale inzet van arbeid bij deze methode cruciaal is, dienen afgeleide cijfers over regionale arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar) met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Kerncijfers Regionale rekeningen

In de regionale rekeningen worden de volumemutaties anders berekend dan in de nationale rekeningen. In de regionale rekeningen worden de berekeningen uitgevoerd op bedrijfsklassenniveau en niet zoals in de nationale rekeningen op het niveau van goederen en diensten. Verder worden in de regionale rekeningen de gegevens eerst in lopende prijzen samengesteld terwijl dit in de nationale rekeningen simultaan in lopende prijzen en in prijzen van het voorafgaande jaar gebeurt. Nadat in de regionale rekeningen de cijfers in lopende prijzen zijn bepaald, worden deze gedeïnfleerd om te komen tot de volumemutaties. Er zijn bij het CBS geen gegevens over regionale prijsontwikkelingen per bedrijfstak beschikbaar. Daarom worden de regionale uitkomsten van de productie en het intermediair verbruik, en dus van de toegevoegde waarde, per bedrijfsklasse gedeïnfleerd met nationale deflatoren. Overigens wordt voor de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning wel gebruikgemaakt van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen.

Voor de meest recente voorlopige jaren zijn geen ramingen van het regionale bbp in lopende prijzen beschikbaar. De economische groei naar regio wordt voor die jaren gebaseerd op de productiestructuur van het voorgaande jaar en de nationale ontwikkelingen per bedrijfsklasse. Voor enkele bedrijfsklassen (landbouw, aardolie- en aardgaswinning, verhuur van en handel in onroerend goed) worden wel regionale gegevens ingezet. Verder worden voor enkele (verzorgende) bedrijfsklassen cijfers over de bevolkingsgroei meegenomen. Alle voorlopige cijfers kunnen onderhevig zijn aan bijstellingen, maar door de gehanteerde methode geldt dit in hoge mate voor de economische groeicijfers naar regio van het meest recente jaar.

Het bbp is de som van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen per bedrijfstak en het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies. Deze laatste post is niet volledig toe te wijzen aan de verschillende bedrijfstakken. Basis voor het regionaliseren zijn juist de cijfers over de toegevoegde waarde per bedrijfsklasse. Conform internationale afspraken worden de productgebonden belastingen en subsidies verdeeld over de regio's overeenkomstig de totale toegevoegde waarde tegen basisprijzen om tot het bbp tegen marktprijzen per regio te komen.

Revisiestrategie

De regionale rekeningen sluiten aan op de nationale rekeningen, niet alleen qua concepten en definities, maar ook wat betreft de revisiestrategie. Eens in de 5 à 10 jaar worden bij een revisie de niveaus opnieuw bepaald en tussen revisies worden de jaar-op-jaarveranderingen zo juist mogelijk weergegeven. Conceptuele wijzigingen, nieuwe of gewijzigde bronnen en eventuele correcties worden pas bij de periodieke revisies doorgevoerd. Om de vergelijkbaarheid in de tijd te behouden worden dan ook de cijfers over eerdere jaren aangepast.

De nationale rekeningen en de regionale rekeningen zijn in 2015 onderworpen aan een ingrijpende revisie die in 2018 is afgerond. Deze is ingegeven door de eis om aan te sluiten bij nieuwe Europese richtlijnen, het Europees Systeem van Rekeningen (ESR) 2010. Ook is de revisie aangegrepen om nieuwe brongegevens in te zetten als basis voor de ramingen. De gegevens in deze publicatie sluiten aan op het nieuwe ESR.

Medewerkers

Edgar Angus
Charlotte Brand
Paul Couzy
Annelie Hakkenes-Tuinman
Lieneke Hoeksma
Richard Jollie
Michel van Kooten
Hans Langenberg
Nico Mens
Mark Ramaekers
Luuk Schreven
Sidney Vergouw
Lona Verkooijen
Karolien van Wijk